

USUL EKONOMİSİ

Judicial Economy

Prof. Dr. Ejder YILMAZ*

A) Genel Olarak, B) Yargılamanın Amacı, C) Usul Ekonomisinin Ögeleri, D) “Basitlik” (Yargılamanın Kolaylaştırılması Zorunluluğu), II) “Hızlılık” (Davanın Uzamasına Sebebiyet Vermeme Zorunluluğu), III) “Ucuzluk” (Gereksiz Masrafa Yolaçmama Zorunluluğu), D) Usul Ekonomisinin Emredici Niteliği, E) Usul Ekonomisi İlkesi Bütün Hâkimleri Bağlar

ÖZET

Usul ekonomisi, medenî yargılama hukukuna egemen olan ilkelerden biridir. Anayasanın 141 inci maddesinin dördüncü fıkrasında ve Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 77 nci maddesinde ifade edilen emredici nitelikteki bu ilke, yargılamanın amacına hizmet eden araçlardan biridir. Usul ekonomisi, yasalarda öngörülen düzenleme çerçevesinde yargılamanın kolaylaştırılmasını, yargılamada öngörülen olağan zaman süresinin aşılmamasını ve gereksiz gider yapılmamasını amaçlar ve bunu hâkime bir görev olarak yükler. Bu bağlamda, “basitlik”, “hızlılık” ve “ucuzluk” usul ekonomisini oluşturan ögeler olarak ortaya çıkar.

Anahtar Kelimeler: Yargılamanın amacı, basitlik, hızlılık, makul sürede yargılanma hakkı, ucuzluk

* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Medenî Usul ve İcra-İflâs Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

ABSTRACT

Judicial economy is one of the main principle of civil procedure law. This principle is stated as a statutory provision in the forth paragraph of the article 141 of the Constitution and in the article 77 of the Code of Turkish Civil Procedure. Judicial economy is one of the instrument serving the aim of trail. The tasks assigned to the courts by this principle are as follows; trail procedure should be simple, trail period provided by the law should not be exceeded, and unnecessary expenses in trial process should not be made. Thus, the components of judicial economy appear as simplicity, rapidity and cheapness.

Keywords: The aim of trail, simplicity, rapidity, the right to trial within a reasonable time, cheapness

A) GENEL OLARAK

Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunumuzun 77 nci maddesine göre: “Hâkim tahkikat ve muhakemenin **mümkün olduğu derecede sür'at ve intizam dairesinde cereyanına ve beyhude masrafa meydan verilmemesine** dikkatle mükelleftir”.

Kaynak 1925 tarihli Nöşatel Medenî Usul Kanununun 71 inci maddesinden¹ alınan bu hükmün bir benzeri, 1982 tarihli Anayasamızın 141 inci maddesinin IV üncü fıkrasına da girmiştir: “Davaların **en az giderle ve mümkün olan süratle** sonuçlandırılması, yargının görevidir”.

Usul Kanunumuzun kabul tarihi olan 1927 tarihinden beri mevcut olan bu hüküm, medenî usul hukuku literatürümüzde ve yüksek mahkeme kararlarında usul ekonomisinin dayanağı olarak gösterilmektedir².

Usul ekonomisi³, medenî yargılama hukukuna egemen olan ilkelerden biridir. Yargılamanın etkinliğine hizmet eden usul ekonomisinde, hâkimin

¹ Kaynak Kanununun 71 inci maddesinin tam çevirisi şöyledir: “Dava tahkikatının ve muhakemesinin nezdinde cereyan ettiği yargıç, işin uzamasından ve gereksiz masraflardan kaçınmak için, yargılamanın düzen içinde yürütmesine kendiliğinden ihtimam gösterir” (Bilge Umar, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunumuzun Kaynağı Neuchâtel Kantonu Medenî Yargılama Usulü Kanunu, Ege Üniversitesi İktisadî ve Ticarî Bilimler Fakültesi Dergisi, Ağustos-Eylül 1974/12 s.169). Bu hüküm, 1991 tarihli (yeni) Nöşatel Usul Kanunu'nun 60 ncı maddesinde benzeri bir ifade ile yer almaktadır (bkz. bu konuda: François Bohnet, CPCN Code de Procédure Civile Neuchâteloise, Commenté, Bâle 2003, s.102-107).

² Baki Kuru, Hukuk Muhakemeleri Usulü, cilt II, İstanbul 2001, s.1934 vd.

³ Usul ekonomisi yanında “**dava ekonomisi**” tabiri de kullanılmaktadır: “Davacı 14.11.2001 tarihli dilekçesinde; Ü isminde bir kardeşi olduğu halde yanlışlıkla nüfusa mükerrer olarak tescil edildiğini, 1.4.1950 doğum tarihli Ü'ye ait kaydın iptalini istemiştir. Mahkemece;

yasanın öngördüğü düzen (intizam) çerçevesinde yargılamayı kolaylaştırarak, gereksiz zaman kaybına ve gereksiz masrafa sebebiyet vermeksizin âdil karara varması sağlanmaktadır.

Bu ilke icra ve iflâs hukukunda da, “**takip ekonomisi**” adıyla karşımıza çıkmaktadır.

Yargılama hukukuna egemen diğer ilkelere⁴ oranla, yabancı literatürde de nispeten az olarak incelenen⁵ usul ekonomisi ilkesinin, esas itibarıyla mahkeme kararları vesilesiyle gündeme getirildiği ve somut olaylar temelinde incelendiği gözlemlenmektedir.⁶

Yargıtay kararlarına bakıldığında usul ekonomisi ilkesinin ülkemizde de gittikçe daha fazla uygulanır hale geldiği görülmektedir. Yargıtay’a göre de usul ekonomisi **adaletin ucuz, çabuk ve isabetli olarak sağlanması** temel kurallarındandır⁷.

mükerrer kaydın iptaline ilişkin davaların, mükerrer kayıtlı olduğu iddia edilen kişi, ölü ise mirasçuları veya Cumhuriyet Savcılığı tarafından açılması gerektiği, davacının ise Ü’nün kardeşi olduğu böyle bir davayı açmaya hakkının bulunmadığı, aktif husumet ehliyetinin olmadığı gerekçesi ile davanın reddine karar verilmiştir. Oysa Davacının kayıtlı olduğu nüfusa, gerçekte olmadığı halde iki kere ana baba bir Ü isimli kardeşinin tescil edilmesi gerek miras hakkını etkilemesi gerekse kayıtların doğru tutulmasında hukuki menfaatinin bulunması sebebiyle böyle bir davayı açmakta hakkı bulunduğundan, varit bulunmayan gerekçelerle davanın reddi doğru görülmemiştir. Mahkemece yapılacak iş, **dava ekonomisi** de gözönüne alınarak, mükerrer kaydının iptali istenen Ü ile kardeşlerinin ölü ise mirasçılarının davaya iştirakleri temin edilip dava konusu hakkında beyanları tespit edilip, hasıl olacak sonuç doğrultusunda bir karar vermek olmalıdır” (18. HD 21.10.2002, 7254/10059). Prozessökonomie; Verfahrensökonomie; Prozesswirtschaftlichkeit; Verfahrenswirtschaftlichkeit; l’économie de procédure; judicial economy.

⁴ Resen harekete geçme ilkesi, tasarruf ilkesi, resen araştırma ilkesi, hazırlama ilkesi, teksif ilkesi, tarafların dinlenmesi, doğrudanlık ilkesi, yargılamanın aleniliği ilkesi, adil yargılama ilkesi, dürüstlük ilkesi, hâkimin hukuk kurallarını kendiliğinden uygulaması ilkesi gibi. Bkz. Rosenberg/Schwab/ Gottwald, Zivilprozessrecht, München 2004, s.479 vd.

⁵ Bkz. Christoph von Mettenheim, Der Grundsatz der Prozessökonomie im Zivilprozess, Berlin 1970; Eicke Schmidt, Der Zweck des Zivilprozesses und seine Ökonomie, Frankfurt a.M. 1973.

⁶ Schmidt s.47-113.

⁷ “Taraflar arasındaki uyuşmazlık eser sözleşmesinden kaynaklanmaktadır. Gerçekten kural olarak duruşma sırasında ileri sürülmeyen kanıtların temyiz aşamasında nazara alınması mümkün değildir. Ne var ki, olayda davacı davanın açılmasından itibaren her aşamasında ısrarla davalı ile aralarında düzenlenmiş yazılı bir sözleşmenin varlığını ileri sürmüş ve bunun T. Bankasında olduğunu bildirmiştir. Davalı taraf ise aradaki anlaşmanın sözlü olduğunu savunmaktadır. Ancak T. Bankasından istenen sözleşme örneği bulunmadığı için gönderilmemiş yalnızca imzasız bir belge mahkemeye verilmiştir. Davacı ise sözleşmenin bankaca gönderilmesinin davalının yakınlarınca engellendiğini ileri sürerek karar düzeltme aşamasında içeriği itibarıyla imzasız örneğinin hemen aynı olan yazılı sözleşmeyi ibraz etmiştir. Öncelikle belirtmek gerekir ki bu sözleşme duruşma sırasında açıklıkla bildirilmeksizin temyiz aşamasında ibraz edilmiş değildir. Varlığı ve bulunduğu yer dava safahatında ısrarla ifade edilmiştir. Kaldı ki, **adaletin ucuz, çabuk ve isabetli olarak**

B) YARGILAMANIN AMACI

Usul ekonomisi ilkesi, yargılamada başlı başına bir amaç olmayıp, yargılamanın amacına hizmet eden araçlardan biridir. İleride de vurgulanacağı üzere, usul ekonomisine yanlış anlam verilerek ve onun maddî gerçekliğe ulaşma ve âdil karar verme için yalnızca bir araç olduğu göz ardı edilerek, davanın “basit, çabuk ve ucuz” bitirilmesini tek başına amaç olarak görmek yanlış sonuçlara götürür. Bu sebeple, yargılamanın amacının ne olduğunun belirlenmesi öncelikli önem taşımaktadır.

Yargılamanın amacının ne olduğunun belirlenmesi, yargılamanın yürüyüş biçiminin, taraflara ve mahkemeye düşen görevlerin/yetkilerin neler olduğunun ve yargılamanın sonunda nasıl bir karara varılması gerektiğinin tespiti bakımından önemlidir. Usul (yargılama) kanunlarını kabul eden kanunkoyucular, önce yargılamanın amacını belirler ve kuralları ona göre koyarlar. Usul kanunlarındaki değişiklikler de, konulmuş bulunan amaca göre şekillenirler⁸.

Yargılamanın amacının belirlenmesinde de belirleyici olan hususun, izlenen hukuk politikası ve benimsenen genel dünya görüşü (hatta siyasal çizgi) olduğu kolaylıkla söylenebilir. Çok kaba bir ayırıma göre: Dünya düzenini kişi (birey) temelinde ele alarak değerlendirenler (liberaller), yargılamanın amacını, iki kişi arasında ortaya çıkan bir uyuşmazlığın çözümünden ibaret olarak görüp “toplum menfaat”ini göz ardı ederken; Dünya düzenini toplum temelinde ele alarak değerlendirenler (toplumcular), yargılamanın amacının toplumsal barışın sağlanması olduğunu belirtirler ve bu arada “kişi menfaat”ini ihmal ederler.

Liberal düşünüşte, yargılamada etkinlik tamamen taraflara bırakılmakta, toplumsal menfaat büyük ölçüde gözardı edilmekte bu buna bağlı olarak mahkemelerin yetkileri sınırlı tutulmakta ve hâkim iki tarafın iddia ve savunmalarını dinleyerek onların söyledikleri çerçevesinde hareket eden adeta bir “aracı” durumuna getirilmektedir⁹. Buna karşılık totaliter sistemlerde, “Devlet gücü”nü en önemli simgelerinden biri olan mahkemelerin yetkileri arttırılmakta ve yargılamada etkinlik tamamen hâkime bırakılmaktadır¹⁰.

sağlanması temel usul kurallarındandır. Bu konuda usul ekonomisinin de gözetilmesinin izahtan varestedir. Bu itibarla davacı tarafından ibraz edilen yazılı sözleşmenin sıhhatinin tahkiki ve gerekli inceleme yapılarak sonucuna göre karar verilmesi icap eder. Bu nedenle direnme kararı bozulmalıdır” (HGK 10.4.1991, 15-91/202).

⁸ Othmar Jauernig, Materielles Recht und Prozessrecht (Juristische Schulung 1971 s.329); Hans Friedhelm Gaul, Zur Frage nach dem Zweck des Zivilprozesses (Archiv für civilistische Praxis 1958, 168 s.329; Yavuz Alangoya, Medeni Usul Hukukunda Vakıaların ve Delillerin Toplanması İlişkin İlkeler, İstanbul 1979, s.84.

⁹ Alangoya s.48 vd.

¹⁰ Zhivko Stalev (çev. Ejder Yılmaz), Sosyalist Avrupa Ülkelerinde Hukuk Yargılaması (AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi 1976/XXXIII/1-4 s.150-183); Ejder Yılmaz, Demokratik Alman

Yargılamanın amacı ile ilgili olan bu iki zıt görüş ve onu takip eden düzenleme arasında yer alan anlayış çerçevesinde, tarafların ve mahkemelerin etkinlik yüzdelerine verilen ağırlık değişkenlik göstermekte, kiminde taraflar kiminde mahkemeler tercih edilmekte ve kişisel menfaatler ile toplumsal menfaatler arasında denge kurulmaya çalışılmaktadır¹¹.

Başka bir anlatımla, yargılamanın amacı hakkındaki görüşleri bir yelpazeye benzeterek bir uca yalnızca “kişi menfaati” ve diğer uca yalnızca “toplum menfaati” konur; en ortaya, her iki menfaatin de eşit bir biçimde bir arada bulunması gerektiğini belirtilen uzlaştırıcı görüş yerleştirilir ve kişi veya toplum menfaatinden birine ağırlık (üstünlük) vererek yapılan ayırımları da dikkate alarak ileri sürülen görüşleri ortadan uçlara doğru iki yana doğru sıralarsak, yelpazenin çok çeşitli renklerden oluştuğu görülecektir.

Müşterek hukuk öğretisinde, yargılamanın amacı, “herkese hakkını vermek ve bu hakkın haksız olarak çiğnenmesini önlemek” olarak anlaşılmaktaydı¹². Yani bu anlayış tarzına göre amaç, kişisel hakların yerine getirilmesi idi¹³. Ancak daha sonraları¹⁴, yargılamanın amacı yalnızca kişisel hakların korunması değil, yargılama yoluyla özel hukuk düzeninin korunması olarak gösterilmeye başlandı. Çünkü yalnızca kişisel hakkın korunması, yargılamanın değil, olsa olsa davanın amacı olabilirdi¹⁵. Bu gelişmeler sonucunda bugün gelinen noktada, yargılamanın amacı hakkındaki görüşlerin ağırlığının toplumsal değerler lehine değiştiği söylenebilir. Bunda, özellikle 1900’li yılların başındaki Avusturya Medenî Usul Kanununun ve Klein’in etkisini unutmamak gerekir¹⁶.

Yargılamanın amacı ile ilgili olarak, genel olarak benimsenen “objektif hukukun korunması”, “sübjektif hukukun yerine getirilmesi ve güvence altına alınması”, “hakkın gerçekleşmesi” ve “hukuksal barışın korunması” gibi görüşlerin¹⁷ yanı sıra; “kesin hükme varma”, “münferit olaylarda

Cumhuriyeti Medenî Yargılama ve Takip Hukukunun Anahatları (AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi, 1980/XXXVII/1-4 s.327-420).

¹¹ Bkz. bu konuda: R. Wassermann, Der soziale Zivilprozess, zur Theorie und Praxis des Zivilprozesses im sozialen Rechtsstaat, Neuwied und Darmstadt 1978, s.86 vd, 108 vd.

¹² Heffter, System des römischen und deutschen Civilprozessrecht, Bonn 1843, s.2; Wetzell, System des ordentlichen Civilprozess, Leipzig 1878, s.2.

¹³ Bkz. von Mettenheim s.18 dn.8.

¹⁴ A. Wach, Handbuch des deutschen Civilprozessrecht, Leipzig 1885 s.3-12; Reiser, Rechtsschutz und Institutionenschutz im Privatrecht (Summum Ius Summa Iniura 1963) s.145 vd.

¹⁵ A. Schönke, Das Rechtsschutzbedürfnis, Studien zu einem Zivilprozessualen Grundbegriff, Dedmold, Frankfurt a.M. 1950, s.11-12.

¹⁶ F. Klein, Zeit- und Geistesströmungen im Zivilprozess, Frankfurt 1943 (Dresden 1901).

¹⁷ Bunlar için bkz. Ejder Yılmaz, Medenî Yargılama Hukukunda Islah, İstanbul 1982, s.5 dn.25; Stein/ Jonas, Kommentar zur Zivilprozessordnung, Band 1, Tübingen 2003, s.5 vd, Rosenberg/ Schwab/ Gottwald s.2; Hans W. Fasching, Kommentar zu den

hâkimin kararının oluşması” gibi görüşler olduğu gibi, amacın araştırılmasının bir anlamı olmadığını savunanlar da bulunmaktadır¹⁸.

Günümüzde egemen olan sosyal hukuk devleti ilkesi gereğince, hem özel hukuk yargılaması hem cezaî (veya idarî) yargılama usulleri bakımından toplumsal barışın sağlanması da en az kişiler arasındaki hukukî menfaat (kişi menfaati) kadar önemlidir. Çünkü, sosyal hukuk devleti bireylere sistemli ve kapsamlı bir hukukî korunmayı garanti eder.

Kanımca yargılamanın amacı, “**adaletli karar vermek**”tir¹⁹. Kararın adaletli olması ise, kararın taraflar arasındaki uyumsuzluğu, **tarafları tatmin eder biçimde ortadan kaldırmasının** (diğer deyişle, uyumsuzluğa bir daha ortaya çıkmamak üzere son vermesinin) yanı sıra ve ondan çok daha önemli olarak, **toplumsal barışı sağlamaya yönelik olması** demektir. Bunun için kararın **maddî gerçeği yansıtması**²⁰ ve yapılmış olan **yargılamanın basit, hızlı ve ucuz bir yargılama olması** gerekir²¹.

Bu noktada, “adalet” kavramının somut olmadığı ve değişkenlik gösterdiği gibi bir eleştiri ile karşılaşılabılır ise de, kanımca bu husus bir eleştiri değil, aksine yargılamanın amacının da toplumdaki adalet anlayışına bağlı olarak değişkenlik göstereceği ve toplamda adaletten ne anlaşılıyorsa, yargılamanın amacı da o olacağı için, diğer düşüncelere oranla bir üstünlük olarak algılanmalıdır. Zira, neyin adaletli neyin adaletsiz olduğuna karar verecek olan “**toplum vicdanı**”dır. Bu “toplum vicdanı” ise, “adalet” yargısının verildiği (nitelememin yapıldığı) andaki toplumun vicdanıdır. Başka bir anlatımla hangi kararın adaletli olduğu veya olmadığı hususu, değerlendirmenin yapıldığı anda yaşayan insanların hissettiği, algıladığı ve sonuç olarak nitelediği bir husustur.

“Adalet” kavramının belirsizliği²², onun zayıflığından değil **dinamik gücünden** kaynaklanır. Bundan elli, yüz veya daha eski önceki dönemlerde verilen bazı kararların o günkü adalet anlayışına uygun olmasına rağmen bugün eleştirilmesinin nedeni, günümüzün adalet anlayışındaki değişikliklerdir.

İnsanlığın devamlı geliştiği ve buna paralel olarak bugünkü adalet anlayışının geneli itibariyle dünden iyi olduğu ve yarınki adalet anlayışının

Zivilprozessgesetzen, 1.Band, Wien 2000, s.10’da anılan eserler. Ayrıca bkz. Sema Taşpınar, Medeni Yargılama Hukukunda Amaç Sorunu (Faruk Erem Armağanı, Ankara 1999, s.759-787).

¹⁸ Yılmaz-İslah s.5 dn. 26-28, s.6 dn.29.

¹⁹ Bkz. Yılmaz-İslah s.1-9.

²⁰ B. Rimmelspacher, Zur Prüfung von Amts wegen im Zivilprozess, Göttingen 1970, s.13; W. Sauer, Allgemeine Prozesslehre, Berlin München 1951, s.1.

²¹ Hans Martin Pawlowski, Aufgabe des Zivilprozesses (Zeitschrift für Zivilprozess, 80, 1967 s.345-391) s.346-347.

²² Bkz. Adnan Güriz, Adalet Kavramının Belirsizliği, Adalet Kavramı, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 1994, s.5-25.

da bugünden iyi olacağı düşünülürken, “yargılamanın amacının adalet” olduğuna dair görüş de dinamizmini koruyacak ve diğer pek çok usul ilkesinden farklı olarak hiç eskimeyecektir.

Öte yandan, genel olarak hukukun amacının da “adalet” olduğu²³ ve insanlığın ileriye doğru giden çabasının da bu olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Bu vesileyle, kararın adaletli olması ve kararın toplumsal barışı koruması bakımından, (özel) hukuk yargılaması ile ceza yargılaması (ve bu arada idarî yargılama) arasında yapıldığına rastlanan²⁴ “**şeklî gerçeklik**” - “**maddî gerçeklik**” şeklindeki ayırımı katılmadığını; çünkü böyle ayırımın günümüz şartlarında yapay kaldığını belirtmek isterim. Kanımca bu ayırım, iki yargılama dalı arasında amaç bakımından bir fark olamaz; olsa olsa belki her iki yargılama dalına egemen olan ilkelerin (yani o hukuk dalında geçerli bulunan araçların) ortaya çıkardığı bir sonuç olabilir. “Hukuk yargılaması şeklî gerçekliği arar” demek, doğru olamaz²⁵. Çünkü yapılan hukuk yargılaması sonunda mutlaka şeklî gerçekliğe veya her ceza yargılaması (veya idarî yargılama) neticesinde mutlaka maddî gerçekliğe varılacak değildir²⁶. Kaldı ki hukuk yargılamasında da mahkemenin etkinliği artırıldığında, hukuk yargılaması ile ceza yargılaması arasında kullanılan fark da büyük ölçüde azalacaktır.

Hukuk yargılaması ile ceza yargılaması arasında bu bakımdan yapılan ayırım, yargıcın delilleri serbestçe değerlendirme olanağının bulunmadığı ortaçağ hukuk yargılaması görüşünün bir sonucu olabilir²⁷. Yargıcın serbestçe delil değerlendirme olanağının bulunduğu zamanımızda, “şeklî gerçeklik” - “maddî gerçeklik” ayırımının değerini artık yitirdiği söylenebilir²⁸.

Bu nedenlerle (özel) hukuk yargılaması bakımından da (tarafların aksini kararlaştırmış olması halleri hariç) gereken tek gerçeklik vardır, o da maddî gerçekliktir. Hukuk yargılaması da, hangi ilkeleri uygularsa uygulasin, maddî gerçekliğe varmayı amaçlamaktadır.

Bu vesileyle yeri gelmişken, Türk hukuk yargısında da **serbest delil sisteminin** kabulü zamanının geldiği ve olması gereken hukuk bakımından

²³ Rudolph von Jhering, Der Zweck im Recht, Leipzig 1888; Rahmi Çobanoğlu, Hukukta Gaye Problemi, İstanbul 1964, s.22 vd; Orhan Münir Çağır, Hukuka ve Hukuk İlimine Giriş, İstanbul 1971 s.23 vd.

²⁴ Örneğin bkz. Erdener Yurtcan, Ceza Yargılaması Hukuku, İstanbul 1994, s.3.

²⁵ Bkz. Gaul s.49; von Hippel, Wahrheitspflicht und Aufklärungspflicht der Parteien im Zivilprozess, Frankfurt a.M. 1939; s.162 vd; A. Troller, Von den Grundlagen des Zivilprozessualen Formalismus, Basel 1945 s.14 vd; Alangoya s.86 vd.

²⁶ von Mettenheim s.22 ve orada dn.23.

²⁷ Gaul s.49.

²⁸ Bkz. Yılmaz-Islah s.8-9.

Hukuk Usulü Muhakemeleri **Kanunumuzun da bu yönde değiştirilmesi gerektiği** hakkındaki kişisel kanımı²⁹, bir kez daha belirtmek isterim.

Yargılamanın amacı hakkındaki bu genel açıklamalardan sonra şimdi, bu amaca hizmet eden araçlardan biri olan usul ekonomisinin anlamına geçebiliriz:

C) USUL EKONOMİSİNİN ÖGELERİ

Usul ekonomisi, literatürde ve yüksek mahkeme kararlarında genel olarak, “basitlik”, “hızlılık” ve “ucuzluk” ögeleri ön plânda tutularak açıklanmaktadır³⁰.

Gerek iç hukukumuz gerek takip edebildiğim yabancı usul hukuku literatüründen ve yüksek mahkemeler kararından gözlemlediğim kadarıyla; genellikle hâkimler, yürürlükteki³¹ mevcut usul hukuk kurallarını uygularken ve yorumlarken, yargılamada “basitlik/ hızlılık/ucuzluk” ögelerini, genel yaşamdaki “teneffüs edilen hava ve bedelsiz içilen su” gibi algılanmakta; belki de buna bağlı olarak zaman zaman “basitlik/ hızlılık/ucuzluk” ilkeleri ihmal edilebilmekte ve yargılama karmaşık hale getirilince veya dava çok uzayınca yahut davakonusunu da aşan gereksiz yargılama gideri yapılıncaya durumun farkına varılabilmektedir!

Simgesel olarak kullanılan “basitlik/hızlılık/ucuzluk” ibarelerine bakarak usul ekonomisi ilkesi; yargılamanın tâbi olması gereken şekilciliği (formalizmi) bir yana bırakarak keyfiliğe yolaçan veya hatalı karara götürür bir şekilde gereksiz aceleciliği amaçlayan yahut hiç para harcamadan yargılamanın bitmesini hedefleyen bir ilke olarak algılanmamalıdır.

Usul ekonomisi, yasalarda öngörülen düzenleme (düzen/intizam) çevresinde yargılamanın kolaylaştırılmasını ve olumsuz ifadesiyle karmaşık hale getirilmemesini; yargılamada öngörülen olağan zaman süresinin aşılmamasını (işin uzamamasını) ve gereksiz gider yapılmamasını amaçlar ve bunu hâkime bir görev olarak yükler.

Aslında bu hususlar, günümüzde bütün Dünyanın çözüm aradığı “**yargılamanın etkinliğinin artırılması**” çalışmalarının özünü oluşturmaktadır. Konuya bu açıdan bakıldığında, bilinen ileri ülkelerin mevzuatlarında yeralmayan ve fakat Usul Kanunumuzun 77 nci ve

²⁹ Bkz. Ejder Yılmaz, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı Üzerine Bazı Notlar (Tebliğ) (Medenî Usûl ve İcra-İflâs Hukukçuları Toplantısı - V, Ankara 2007, s.167-231).

³⁰ von Mettenheim s.15 vd; Schmidt s.44; Max Guldener, Schweizerisches Zivilprozessrecht, Zürich 1979, s.53,200; Fasching s.48; Stein/Jonas s.41-42; Kuru s.1934 vd; Necip Bilge/Ergun Önen, Medeni Yargılama Hukuku, Ankara 1978, s.303, 305; Hakan Pekcanitez/Oğuz Atalay/ Muhammet Özkes, Medenî Usûl Hukuku, Ankara 2005, s.217 vd.

³¹ Kara Avrupası sisteminde mevcut kanunları; Anglo-Sakson sisteminde (yeni yeni ortaya çıkan kanunlar yanında) case-law çerçevesinde mahkeme kararlarını.

Anayasamızın 141 inci maddesinin dördüncü fıkrasında bulunan düzenlemelerin isabetini ortaya koymaktadır.

Usul ekonomisini oluşturan ögeler hakkındaki değerlendirmelerime gelince:

I) “Basitlik” (yargılamanın kolaylaştırılması zorunluluğu)

Yargılama hukuku, “şeklî (biçimsel) hukuk” olarak da anılır³². Bunun nedeni, yargılama hukuklarına ihtiyaç sebebiyle şekil kurallarının (formalizmin) egemen olmasıdır. Usul kanunları, çoğu zaman farklı yargılama yöntemleri de öngörerek, taraf ve mahkeme usul işlemlerinin nasıl ve ne zaman yapılacağı hakkında ayrıntılı hükümler koyarlar ve şekil kurallarına uyulmamasının çeşitli yaptırımları vardır.

Şekilden arındırılmış bir yargılama (usul) hukuku, (en azından bugünkü koşullarda) düşünülemez. Çünkü şeklin bulunmadığı bir yargılama hukuku, mahkemelerin farklı farklı uygulamalarına yol açabileceğinden “keyfilik” noktasına kadar varabilir; von Jhering’in, “**şekil keyfiliğin yeminli düşmanı, özgürlüğün ikiz kardeşidir**” sözünün anlamı da budur.

Hiç kuşkusuz, şekil kurallarının hakkın özünü ortadan kaldırmaması, daha da önemli bir kural olmak gerekir. Bu yüzden şekil kurallarının hakkın özünü yok etmesine de izin verilmemelidir. Çünkü, Çiçero’ya atfedilen “**summum ius summa in iura**” özdeyişinde de belirtildiği üzere, “hukukun katı uygulanması, en büyük haksızlıktır”³³.

Hal böyle olmakla birlikte mahkemeden beklenen husus, yasaların ortaya koyduğu yargılama hukuku kurallarına (intizama) aynen uymaktır. Mahkemenin (hâkimin) mevcut usul kurallarını bir yana bırakarak yargılama yapması düşünülemez. Böyle bir davranış, tekraren de olsa belirtilecek olursa, keyfiliğe yol açar. Kanunda belirtilen istisnâî hükümler dışında hâkimin, “basitleştirme” düşüncesiyle “usul kurallarını değiştirebilmesi ve örneğin hak arama özgürlüğüyle ilgili hakları sınırlandırması, dilekçelerin sayısının azaltılması, resmî tatil gün ve saatlerinde de yargılama yapması, bilirkişi görüşünü telefonla almakla yetinmesi, hâkimin yargı sınırı dışındaki yakın ilçeye bizzat gidip keşif yapması vb mümkün değildir.

Bu sebeple, literatürde usul ekonomisinin ögelerinden biri olarak dile getirilen “basitlik” ibaresine, günlük kullanılışından daha derin bir anlam vermek gerekir.

Burada kastedilen basitliğin kanımca iki anlamı vardır:

³² Bilge/Önen s.1-2.

³³ “Hukuk kurallarına körü körüne bağlanmak en büyük haksızlıktır”, “sert kanun en büyük adaletsizliktir” (Bkz. Ejder Yılmaz, Hukuk Sözlüğü, Ankara 2005). “Höchstes Recht höchstes Unrecht”; “highest law greatest injustice”.

1) Hâkim, yasaların öngörmüş olduğu usul kurallarını ve buna bağlı olarak yargı düzenini ve onların içinde varolan basitliği ortadan kaldıramaz; yani, **mevcut olan düzeni zorlaştıramaz**. Aksine; mevcut olan yasal düzene uymak ve kurallar neyse onu uygulamak zorundadır. Bu husus, 77 nci maddenin kaynağını oluşturan Nöşatel Medenî Usul Kanunundaki kullanılan “hâkim, ... yargılamanın düzen içinde yürümesine kendiliğinden ihtimam gösterir” ibaresinden de anlaşılmaktadır. Aslında böyle bir sonuç, yargılama işinin doğasında vardır. Zira, kendisi de bir kamu görevlisi olan hâkim, kanun ne ise onu uygulamak zorunluluğundadır. Hâkimin aksine davranışı, duruma göre hukukî, cezaî ve disiplin sorumluluğuna yol açar. Özetle, usul ekonomisinin diğer öğeleri olan hızlilik ve ucuzluk, mevcut yargılama düzeni içinde gerçekleştirilebilecek olan hususlardır.

2) Hâkim, yoruma müsait durumlarda “usul ekonomisi” ilkesini gözönünde bulundurmak ve işleri basitleştirmek (diğer bir ifadeyle: kolaylaştırmak) zorundadır. Bilindiği gibi, hukuk kurallarının yorumlanmasında genel olarak bilinen yorum ilkeleri vardır: Sözel (lafzî) yorum, amaçsal (gâî) yorum; sistematik yorum; tarihçi yorum gibi³⁴. Usul hukuku kurallarının ve usul işlemlerinin³⁵ yorumlanmasında bu yorum ilkelerine ek olarak “**usul ekonomisi çerçevesinde yorum**”u³⁶ da eklemek uygun olur. Buna göre hâkim, hukuk kurallarını yorumlarken ve uygularken, çeşitli olanakların arasından daha basit³⁷, daha çabuk ve daha az masraflı olanı gerçekleştirmek için çaba göstermelidir.

Usul ekonomisi ilkesinin, yargılamanın etkinliğinin artırılması bakımından önemli bir araç olması hasebiyle hâkimin karşılaştığı usulî konuların çözümünde, usul ekonomisi ilkesi yorum için çok elverişli bir araçtır.

Burada, özellikle mevcut uyuşmazlıkların ortadan kaldırılması kadar, yeni yeni uyuşmazlıkların ortaya çıkmasının ve mahkemelerin işyükünün artmasının engellenmesi de büyük önem taşımaktadır.

Bu bağlamda örneğin:

Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunumuzda yeralmamasına rağmen, **aslî müdahale** ve **usulî kazanılmış hak** gibi müesseselerinin uygulamada benimsenmesinin nedenlerinden biri de, usul ekonomisidir.

Mahkemenin kendi önünde görülen davalardan bazılarını **ön sorun** olarak incelemesi veya başka bir mahkemenin davanın sonuçlanmasını **bekletici sorun** yapması, usul ekonomisi bakımından büyük faydalar

³⁴ Necip Bilge, Hukuk Başlangıcı Dersleri, Ankara 1977, s.273 vd.

³⁵ Fasching s.43-51; Rosenberg/Schwab-Gottwald s.41-43; Yılmaz-Islah s.111-113.

³⁶ Fasching s.48.

³⁷ “einfacherer”.

sağlar³⁸. Çünkü, bu sayede hem çelişik kararlar çıkması önlenecek, hem zaman ve emekten tasarruf edilecek, hem de uyuşmazlıklar basit ve kolay bir şekilde çözümlenmiş olacaktır.

Dava arkadaşlığı, birden çok kişi hakkındaki davanın bir arada görülmesini sağlayan bir kurumdur. Dava arkadaşlığı bu açıdan usul ekonomisine de uygundur³⁹. Bu sebeple ihtiyarî dava arkadaşlığı özendirilmeli ve özellikle HUMK m. 43/2'deki "aynı sebep" ibaresi, kaynak kanundaki gibi "benzer sebep" şeklinde anlaşılabilir uygulanmalıdır. Bu sayede, çok sayıda dava konusu olabilecek konu, tek dava ile çözümlenebilecektir⁴⁰.

Dava arkadaşlığı sayesinde, bazen onlarca ve hatta yüzlerce dava yerine tek bir dava dilekçesiyle dava açılabilmesi mümkün hale gelebilmekte ve hâkim tek dosya üzerinden duruşma açarak, onlarca veya yüzlerce duruşma yerine tek duruşma üzerinden yargılama yapılabilmekte; böylece zaman ve emek tasarrufu sağlanmaktadır. Örneğin, milletvekillerinin hepsine yönelik

³⁸ Kuru, cilt III s.3209, 3211.

³⁹ "Dava dilekçesinin tetkikinden ve tüm dosya kapsamından davacıların çok sayıda parsel hakkında dava açtıkları ve davaya konu parsellerin tamamının kök muris Derviş'ten intikal edip, yasaya uygun bir şekilde taksim edilmediği iddiasına dayandıkları anlaşılmaktadır. Davaların davalısı kısmen ayrı olsa da; davacıların aynı nedene dayanmış olmaları davaların birisi hakkında verilecek kararın diğerini etkileyecek durumda bulunması nedeniyle davalar arasında irtibat bulunduğu şüphesizdir. İrtibatlı davalarda, **kısa zamanda en az masrafla ve birbiri ile çelişmeyen sonuca ulaşılabilmesi** için; bu davaların birlikte yürütülmesi gerekir. Anayasa'nın 141 ve HUMK'nun 77. maddesi gereğince **hakim davaları en az giderler ve mümkün olan süratle sonuçlandırmak, beyhude masraf ve zaman kaybına imkan vermemek durumundadır**. Anayasa ve Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun anılan hükümleri de nazara alınarak aynı nedene dayalı ve birbiri ile irtibatlı bulunan davaların birleştirilmesi, taraflardan iddia ve savunmaları ile ilgili delilleri istenip değerlendirilmesi ve sonucuna göre bir karar verilmesi gerekir" (16. HD 20.10.2003, 9403/9395: YKD 2004/4 s.582-584).

⁴⁰ Aynı taşınmazın muhtelif yerlerine ayrı ayrı olarak müdahale eden kişilere karşı birlikte dava açılması usul ekonomisi gereğidir. "Dava, meraya elatmanın önlenmesine ilişkindir. Davalıların alınan rapor ve ek raporlara göre mera olarak sınırlandırılan yerlere elatması sabittir. Mahkeme, bozmadan önce sadece 163, 167, 168 ve 169 parsel sayılı taşınmazlar yönünden hüküm kurmuştur. 162 ve 161 parsel sayılı taşınmazlar yönünden olumlu ya da olumsuz bir karar verilmemiştir. Bilirkişinin keşif sırasında aldığı notları raporuna yansıtması nedeniyle Dairemizce raporda gözlenebilen ve hakkında hüküm kurulmayan 161 parsel sayılı taşınmaza elatmanın varlığı nedeniyle karar bozulmuştur. Ancak bozmadan sonra 162 parsel sayılı taşınmaz malikinin de elatması saptanmış, mahkemece bu taşınmaz maliki yönünden daha önce verilen karar temyiz edilmediği gerekçesiyle yeniden hüküm kurulmamıştır. Şimdi bu hüküm temyiz edilmektedir. Konunun sağlıklı bir çözüme kavuşması için somut olaydaki sorunları saptayıp daha sonra hukuki çözümlerini belirlemek gerekir. Davacı, **aynı meraya elatan birden fazla kişinin** davasını birleştirerek bu davayı açmıştır. Böylece **sübjektif dava yığılması** oluşmuştur. Davalılardan her biri aynı meranın değişik bölümünü kullanmaktadırlar. Davacı, bunlara karşı ayrı ayrı dava açabileceği gibi, hepsine karşı bir dava dilekçesi ile de dava açabilir. **Usul ekonomisi ilkesi uyarınca bu olanaktır** (HUMK m.77)..." (14. HD 16.11.2001, 7185/7987).

olarak yapılan bir hakaret halinde, hakaret eden kişiye karşı yüzlerce milletvekili adına hazırlanan tek bir dava dilekçesinde hakarete uğrayan yüzlerce milletvekilinin tazminat talepleri tek dava dilekçesinde dile getirilebilmektedir.

Zorunlu dava arkadaşlığı ilişkisinde, dava dilekçesinde gösterilmeyen kişinin (dava arkadaşının) daha sonra **davaya dahil edilmesi**, usul ekonomisinin gereğidir⁴¹.

Bu açıklamalar, **davaların birleştirilmesi ve karşılık dava** bakımından da geçerlidir.

Açılan davada, **gereksiz bir şekilde davacıyı ikinci bir dava açma durumunda bırakmak usul ekonomisine aykırıdır**⁴².

Elatmanın önlenmesi davalarında yıkım talebinin de bulunması halinde; yıkımın, aşırı zarar ortaya çıkarması sebebiyle olanaksızlığı durumunda arsa sahibine bina sabinin yaptığı binaya karşılık bir ödeme yapmak isteyip istemediği sorulduktan sonra yıkım isteği üzerinde karar verilmesi gerekir. Aksi halde, taraflar arasında **ikinci bir dava açılmasına sebebiyet** verilir ki, bu da **usul ekonomisine aykırı** olur⁴³.

⁴¹ “Dava veraset ilamının iptaline ilişkindir. Davanın sonucu o ilamda hak sahibi gösterilenlerin yada külli haleflerinin haklarına etkilidir. Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 73. maddesi uyarınca davanın bu kişilere tevcihi ve onlara karşı yürütülmesi zorunlu olup, davalılar arasında mecburi dava arkadaşlığı vardır. Yargıtay’ın yerleşmiş görüşü ve Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 77. maddesi uyarınca **dava ekonomisinin sağlanması için mecburi dava arkadaşlarından eksik gösterilenlerin davaya katılması ve onların huzuru ile davaya devam olunması** yönündedir. Bu davada davalı gösterilmesi gerekenler arasında bulunan ST varislerinin davaya katılması yönündeki dilekçenin muhataplarına tebliğ ile savunmaları alınarak karar verilmesi (HUMK m.73) gerekirken eksik hasımla davaya devam olunarak karar verilmesi doğru değildir” (2. HD 30.5.2002, 6302/7267).

⁴² “Davacı vekili, müvekkilinin davalı kooperatife 300.000.000 TL ödeyerek anahtar teslimli ortak olarak kabul edildiğini, buna karşın daha sonra kooperatife olan borcunu ödemediğinden bahisle ortaklıktan çıkarıldığını ileri sürerek, ortaklıktan çıkarma kararının iptali ile anahtar teslimli ortak olduğunun tespitini talep etmiştir. Görüldüğü gibi, davacının kooperatif ortaklığı, ortaklıktan çıkarılmak suretiyle ihtilafı hale gelmiştir. Davacının 300.000.000 TL ödeyerek kooperatife ortak olarak alındığını ve kooperatife herhangi bir ödeme yapması gerekmediğini iddia etmesi, kooperatife borçlu bulunmadığının tespitini içeren bir talep olmasına göre mahkeme bunun ayrı bir dava konusu olacağına vurgulanması yerinde değildir. O halde davacının iddia ettiği şekilde ve nitelikte ortak olup olmadığına dair kanıtları incelenip değerlendirilerek bu konuda da olumlu ya da olumsuz bir karar vermek gerekirken, **davacıyı ayrı bir dava açma durumunda bırakmak HUMK 77. maddesinde düzenlenen usul ekonomisi ilkesine aykırı** bulunmuş olup, kararın bu nedenlerle bozulması gerekmiştir” (11. HD 4.5.1998, 1542/3221).

⁴³ “Dava konusu 10 parsel sayılı taşınmaz İstanbul Ş. Belediyesi hudutları içerisinde bulunduğu göre hükümden sonra yürürlüğe giren 2805 sayılı yasanın 13/b-1 maddesi gereğince mülkiyetinin yerel Belediyeye geçip geçmediği araştırılması; mülkiyeti Belediyeye geçen yerlerden ise davacı Hazinesinin aktif dava ehliyetinin ortan kalktığı

Kadastro davalarında **tutanaklarda basit eksiklikler bulunması** halinde kadastro hâkimi davanın esasına girerek uyuşmazlığı çözmelidir. Kadastro hâkiminin bunun yerine tutanağı kadastro müdürlüğüne geri göndermesi usul ekonomisine uygun düşmez⁴⁴.

gözönünde tutularak sonucuna göre bir karar verilmelidir. Bilindiği gibi, MK'nun 649. maddesi hükmün göre arsa malikinin açtığı ve yapının yıktırılması ağaçların sökülmesi istemin kapsayan davalarda aşırı zarar gerçekleşmiş olursa hakka uygun bir tazminat verilmedikçe yıkmaya veya sökmeye karar verilemez. Nitekim özel daire bu ilkeyi bozma ilamında açıkça dile getirmiştir. O halde 4.3.1953 gün ve 10/3 sayılı içtihadı birleştirme kararının gerekçesinde benimsenen ve uygulamada istikrar kazanmış bulunan (HGK 9.9.1964 gün ve E.1/256 K. 546 ve yine HGK 3.11.1973 gün ve E. 1/93 K. 830 ve 14.9.1983 gün 1980/1-2532 E. 1983/813 K.) ilke uyarınca binanın yıkılmasına ya da ağaçların sökülmesini de kapsayan elatmanın önlenmesi davaları da aşırı zarar doğuracağı nedeniyle yıkmaya sökmeye imkan olmadığının anlaşılması halinde malzeme parası olarak bir şey ödeme isteyip istemediği mahkemece sorulmak ve arsa maliki olan davacı bu isteği kabul etmediği takdirde davalının ayrı bir dava ile inşaat yada garsiyat için harcadığı parayı istemekte serbest olduğunu gözönünde tutarak yıkma ya da sökme isteğinin reddine karar verilmek; buna karşın davacı hakka uygun bir tazminat ödemeyi kabul ettiği takdirde de MK'nun 649. maddesi hükmünce gerekli inceleme yapılarak davalının isteyebileceği muhik tazminat tesbit edilerek hüküm bağlanmak gerekir. Yargıtayın artık kurallaşmış bulunan bu uygulaması ile başkaca bir dava açılmasına gerek kalmaksızın taraflar arasındaki uyuşmazlık **daha az giderle daha çabuk ve kolay daha sağlıklı bir şekilde çözülecektir** ki, bu çözüm tarzı **Anayasanın 141/son ve HUMK'nun 77. maddeleri hükümlerine de uygun düşecektir**. Kaldı ki bu davada bozma ilamına uyulmasına isteyen davacı hazine yukarıda vurgulanan ve bozma ilamında da açıkça ifadesini bulan bu esası benimsediğine göre hukuk genel kurulunca da benimsenen özel daire bozma ilamına uyulmak ve o çevrede gerekli işlem yapılmak gerekirken yasaya uygun düşmeyen gerekçelerle eski kararında direnmesi ayrıca ve kabul şekli bakımından bozmayı gerektirir” (HGK 19.10.1983, 1-2348/971).

⁴⁴ “3402 sayılı Kadastro Kanununun 27/5. maddesinde; (Hâkim, usul ve şekle ilişkin eksiklikler sebebiyle tutanakları Kadastro Müdürlüğüne iade edemez) hükmü yer almıştır. Kadastro Kanunu, niteliği itibariyle Tasfiye Kanunudur. Bu nedenle genel hükümlerden farklı ve bu hükümlere aykırı bazı hükümleri de içermektedir. Eski kadastro kanunlarında mevcut olmayan bu hüküm yeni bir düzenlemedir. Yorum yaparken, Kadastro Kanununun niteliği, amaç ve işlevinin gözönünde tutulması gerekir. Usul ve şekle ilişkin eksiklikler nedeniyle tutanakların mahkemece Kadastro Müdürlüğüne iadesi yasaklanmıştır. Hüküm, emredici nitelikte olup, hâkime takdir hakkı bırakmamaktadır. O itibarla, öncelikle kanunda belirtilen usul ve şeklin açıklanması icap etmektedir. Sözlükte usul; yöntem, metod ve tarz anlamlarına gelmektedir. Hukuk anlamında usul ise; yasama, yürütme ve yargı organlarının görevlerini yaparken işlemlerin hazırlanışı, oluşturulması ve yürürlüğe konulması sırasında uyulması ve izlenmesi gereken yollardır. Bir başka deyimle, bir hukuksal işlemin yapılması sırasında uyulması gereken biçimsel kurallardır. Sözlükte şekil; dış görünüş, biçim anlamına gelir. Hukukta şekil ise; bir hukuksal işlemin kanunda gösterilen kalıba, çerçeveye uygun olarak yapılması halidir. Usul ve şekil sözcükleri aynı amacı sağlamaya yönelik olan, birbirini doğrulayan ve tamamlayan sözcüklerdir. Kanun koyucu burada her iki kelimeyi pekiştirme amacıyla birlikte kullanmıştır. Kadastro ekibinin daha az sayıda kişiyle toplanarak karar alması veya yasaklı kişinin kurula katılması tamamen kanunda gösterilen usul ve şekle aykırılıktır. Zira, gerek yargı ve gerekse idari işlem yapmakla görevli kurulların nisaba uygun olarak toplanmaması veya kurula katılmaması gereken

İslahla davakonusunun artırılmamasına ilişkin HUMK m. 87 hükmünün son cümlesinin **Anayasa Mahkemesince iptali kararında**⁴⁵ usul ekonomisi de gerekçe olarak yer almıştır. Bu olayda konuyu Anayasa Mahkemesine götüren yerel mahkeme, diğerleri yanında, yargılamanın en az giderle ve mümkün olan süratle bitirilmesinin gerektiğini belirten ve HUMK m. 77 paraleline bulunan Anayasanın 141 inci maddesine dayanarak, davacıya talep ettiği miktardan fazla olan hakkı için ıslah imkanı vermeyerek ikinci bir dava açmaya zorlamanın, mahkemelerin iş yükünü gereksiz yere arttırdığı ve boş yere ikinci defa emek, zaman ve para harcanmasına sebep olduğu nedeniyle HUMK m. 87/son cümle hükmünün Anayasanın 141 inci maddesine de aykırı olduğunun düşünüldüğünü belirtmişti. Anayasa Mahkemesi bu hususu da iptal kararına gerekçe olarak almıştır: “Mahkeme, itiraz konusu kuralın **davacıyı ikinci bir dava açmaya zorlayarak mahkemelerin iş yükünü gereksiz şekilde artırdığını**, bu nedenle de Anayasa'nın 141. maddesine aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Anayasa'nın 141. maddesinin usul ekonomisini düzenleyen son fıkrasında, (davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması yargının görevidir) denilmektedir. Taraflardan birinin yapmış olduğu bir usul işleminin tamamen veya kısmen düzeltilmesi (ıslah) olarak tanımlanmaktadır.

kişilerin kurula katılmış olması usul ve şekle ilişkin eksiklik oluşturur. Bu gibi hallerde kurulların usulen oluşturulmadığından söz edilir. Kanun, esaslı veya basit hata kavramını kıstas olarak kabul etmemiştir. Usul ve şekle ilişkin aykırılıklar basit olabileceği gibi esaslı da olabilir. Kanun, eksikliğin niteliğine ve ağırlığına, göre ayırım yapmamış, usul ve şekle ilişkin aykırılığın derecesi ne olursa olsun tutanakların Kadastro Müdürlüğüne iadesi yasaklanmıştır. Kurulların oluşma şeklinin hakkın özülü ve maddi hukukla ilgisi bulunmamaktadır. Bilirkişilik, kurum olarak usul kanunlarında düzenlenmiştir. Usul kanunlarında maddi hukuka ilişkin hiçbir hüküm yoktur. Buna karşılık maddi hukuka ilişkin kanunlarda maddi hukuk kuralları ile usul hukuku kuralları birlikte bulunabilir (MK m.136, TTK m. 4). Kadastro Kanununda da, maddi hukuka ilişkin hükümlerle birlikte usul hukukuna ilişkin hükümler de yer almıştır. Kadastro Kanununun beşinci bölümü uyuşmazlıkların kadastro mahkemesinde çözümlenmesi başlığını taşımakta, usul hukukuna ilişkin kuralları içermektedir. İçtihat uyuşmazlığına konu olan 27/5. madde de bu bölümde bulunmakta olup, yargılamanın yürütülmesine ilişkin kuraldır. Kadastro hakimi itirazlı parsellerle ilişkin olarak uyuşmazlığı çözmek ve sicil oluşturmakla yükümlüdür. **Tutanağın Kadastro Müdürlüğüne geri çevrilmesi uyuşmazlığı sonuçlandırmayacak, çözümü geciktirecek ve yargılamanın maliyetini artıracaktır.** Hâkim, uyuşmazlığı bitirmek zorunda olduğuna göre, **tutanaklardaki usuli eksiklikler ve aykırılıklar sonuca etkili değildir.** Hâkim, **davayı en az giderle ve en kısa zamanda çözmek zorundadır** (HUMK m.77, Anayasa m.141/3). Bu itibarla, kadastro tutanağının düzenlenmesine katılması kanunla yasaklanmış olan kişilerin bilirkişi olarak görev yapmaları usul ve şekle aykırılık oluşturur. Ancak, 3402 sayılı Kadastro Kanununun 27/5. maddesi uyarınca bu şekilde düzenlenmiş bulunan tutanakların mahkemece kadastro müdürlüğüne iadesine karar verilemez. Kadastro hâkiminin uyuşmazlığı esastan çözümlenmesi gerekir. Hal böyle olunca, açıklanan nedenlerle içtihat aykırılığının 16. Hukuk Dairesi'nin içtihadı doğrultusunda birleştirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır” (İBK 29.3.1996, 6/2) .

⁴⁵ Anayasa Mahkemesinin 20.7.1999 tarihli ve 1/33 sayılı kararı (Resmî Gazete 4.12.2000, sa.24220).

HUMK'nun 84. maddesine göre ıslah, tahkikata tâbi olan davalarda tahkikat bitinceye kadar ve tâbi olmayanlarla mahkemenin sonuna kadar yapılabilir. İtiraz konusu kuralla müddeabihin ıslah suretiyle artırılmasına olanak tanınmaması **davaların en az giderle ve olabildiğince hızlı biçimde sonuçlandırılmasına** engel olacağından, Anayasa'nın 141. maddesine aykırıdır. Kuralın iptali gerekir”.

II) “Hızlılık” (davanın uzamasına sebebiyet vermeme zorunluluğu)

Bugün bütün Dünya’da olduğu gibi ülkemizde de yargılamanın yavaşlığından şikayet edilmekte ve buna çareler aranmaktadır.

Bu hususta teorisyenlerin çok sayıdaki çalışmaları⁴⁶ yanında her yılki **adli yıl açılış konuşmasını** yapan Yargıtay Başkanlarının söyledikleri⁴⁷ örnek olarak gösterilebilir.

Keza **kalkınma plânları**, Devlet’in en üst uzman yetkililerinin bir araya gelerek, resmî rakamlarla sorunları gözler önüne seren ve beşer yıllık dönemlerde yapılması gerekenleri gösteren resmî belgelerdir⁴⁸.

Bunlara ek olarak, Avrupa Birliği’ne üyelik süreci bakımından büyük önem taşıyan ve “**Türkiye Cumhuriyetinde Yargı Sisteminin İşleyişi**” adlı “**İstişarî Ziyaret Raporları**”na dikkat çekmek isterim. Bu raporlarda diğerleri yanında ülkemizdeki adalet sisteminin kalite ve verimliliğini; hâkim/savcı sayısı, bunlara düşen işyükünü, mukayeseli bir şekilde rakamlarla ortaya koymakta ve bu konuda yapılması gerekenler sıralanmaktadır.

İnternet ortamında ulaşılması mümkün olan bu raporlardaki değerlendirmeleri, önemi sebebiyle burada da vererek hukukçuların dikkatlerine sunmak isterim. Bu arada bir öz eleştiri olarak belirtmeliyim ki, ülkemizdeki adalet istatistikleri Adalet Bakanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayımlanmakta ise de, bunların tümüne erişebilmek ve bilim adamlarının bu konuda çalışma yapıp değerlendirme yapabilmeleri oldukça zordur⁴⁹.

⁴⁶ Bunlara derli toplu bir örnek olarak bkz. Yeni Türkiye 1996/10, “Yargı Reformu Özel Sayısı”ndaki incelemeler.

⁴⁷ Bkz. Yargıtay Birinci Başkanlarının Adalet Yılı Açılış Konuşmaları 1943-1993 (Derleyen: Ali Rıza Geniş), Ankara 1993.

⁴⁸ Örneğin, 8 inci Beş Yıllık Kalkınma Planı “Adalet Hizmetlerinde Etkinlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Ankara 2000; 9 uncu kalkınma Planı (2007-2013), “Adalet Hizmetleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Ankara 2006.

⁴⁹ Adalet istatistiklerinin belli bir dönem için yapılmış değerlendirmesine örnek için bkz. Ejder Yılmaz, İstatistiklerin 25 Yıllık Diliyle Adalet Hizmetlerimiz (Amme İdaresi Dergisi 1986/4 s.61-92).

2003 tarihli Rapora göre⁵⁰:

“Adli sistem büyük bir birikim ile karşı karşıya kalmaktadır. 2003 yılının başlangıcında mahkemelerde görülmekte olan 1.924.873 ceza davası ve 658.852 hukuk davası vardı. **Hâkimlerin iş yükü aşırıdır.** 2002 yılı süresince Türkiye’de hâkimlerin sayısının 2003 yılı Temmuz ayındaki ile aynı olduğunu varsayarsak, o takdirde, bunların arasından 5.941 hâkim, 5.099.552 dava dosyasından sorumluydu (3.116.632 ceza davası, 1.982.920 hukuk davası). Bu, yıl boyunca her birine ortalama 858 davaya tekabül eder. 5.099. 552 dava dosyasının 2.515.827’si 2002 yılında sonuçlandı (1.191.759 ceza davası, 1.324.068’i hukuk davası). Bu, her bir hâkimin yıl boyunca ortalama 423 davayı sonuçlandırması ve **birikmiş davaların gereklerini yerine getirmede oldukça yetersiz olduğu** düşünüldüğünde, **aşırı bir rakama** tekabül eder. - Cumhuriyet savcıları da benzer şekilde çok fazla çalışırlar. 2003 yılının başlangıcında derdest 273.584 normal soruşturma dosyası ve 19.126 DGM soruşturma dosyası vardı. Normal cumhuriyet savcıları her yıl ortalama 669 hazırlık soruşturması, DGM cumhuriyet savcıları her yıl ortalama 388 hazırlık soruşturması tamamlar. Her ne kadar, normal cumhuriyet savcılıklarında bir dosyanın soruşturması için ortalama süre sadece 36 gün ise de DGM cumhuriyet savcılıkları tarafından bir hazırlık soruşturmasının tamamlanması ortalama 905 gün sürer. - **Adli takibatın ortalama süresi uzundur:** ceza mahkemelerinde 290 gün, hukuk mahkemelerinde 272 gün. Ceza mahkemeleri ile ilgili olarak, süre, devlet güvenlik mahkemelerinde (364 gün), ağır ceza mahkemelerinde (347 gün), asliye ceza mahkemelerinde (427 gün) ve çocuk mahkemelerinde (557 gün), **ortalamadan önemli ölçüde daha uzundur.** Hukuk mahkemeleri ile ilgili olarak, süre, ticaret mahkemelerinde (434 gün) ve kadastro mahkemelerinde (486 gün) ortalamadan önemli ölçüde daha uzundur. Uzmanlara göre, bu istatistikler, Türkiye’de adli sistemin verimliliğini ve işlevini artırmanın zorunlu bir ihtiyaç olduğuna şüphe bırakmamaktadır. Bu bölümün geri kalanında biz, eğer uygulanırsa adalet sisteminin hem kalitesini hem de verimliliğini uluslar arası standartlar seviyesine yükseltmeye yardım edeceğini düşündüğümüz çeşitli reformlar önermekteyiz. Önerilen reformların bazıları doğrudan hâkimlerin rolü ile ilgilidir, bazıları doğrudan savcılarının rolü ile ilgilidir, diğerleri daha genel uygulamaya ilişkindir”.

2004 tarihli Rapora göre⁵¹:

“Türkiye’deki hâkimlerin ve cumhuriyet savcılarının sayısının, her yıl sorumlu oldukları davaların sayısı ve yargılamanın ortalama süresi ile karşılaştırılması, Türk yargı sisteminde verimliliğin derecesinin değerli bir

⁵⁰ Kjell Bjonberg/Paul Richmond (çeviri: Adalet Bakanlığı), Türkiye Cumhuriyetinde Yargı Sisteminin İşleyişi, İstişarî Ziyaret Raporu, 28 Eylül 2003-10 Ekim 2003, Brüksel 2003.

⁵¹ Kjell Bjonberg/Paul Richmond (çeviri: Adalet Bakanlığı), Türkiye Cumhuriyetinde Yargı Sisteminin İşleyişi, İstişarî Ziyaret Raporu, 11-19 Temmuz 2004, Brüksel 2004.

göstergesi olacaktır. 1. Türkiye'deki Hâkimlerin ve Savcılarının Sayısı: İlk İstişarî Ziyaretimiz sırasında bize, Adalet Bakanlığı'nın resmi rakamlarına göre, 2003 Temmuzunda Türkiye'de istihdam edilen 5.941 hâkim ve 3.22128 Cumhuriyet savcısı olduğu bildirildi. Bu nedenle, yaklaşık 65 milyonluk bir nüfusun taleplerini karşılayan toplam 9.162 hâkim ve Cumhuriyet savcısı vardı. Ayrıca, 379 hâkim ve cumhuriyet savcısı adayı vardı. 12 Temmuz 2004'de, Türkiye'deki hukuk ve ceza mahkemelerinde, 4.562 hâkim ve 3.028 Cumhuriyet savcısı ve bunun yanısıra Yargıtay'da istihdam edilen 476 hâkim ve 144 Cumhuriyet savcısı vardı. 504 kişi idarî yargı hâkimlerini bölge İdare Mahkemeleri (84), idare mahkemeleri (251), vergi mahkemeleri (169) oluşturmaktaydı, 10 kişi Anayasa Mahkemesinde istihdam edilmekteydi, 240 kişi Adalet Bakanlığında, 2 kişi Adalet Akademisinde ve 4 kişi Cezaevi Personeli Eğitim Merkezinde istihdam edilmekteydi. Bu nedenle, toplam olarak, Temmuz 2004'te Türkiye'de on iki ay öncesindeki 9.162'ye kıyasla 8.970 hâkim ve Cumhuriyet savcısı vardı. Adalet Bakanlığına göre, 2003'den beri oluşan 192 açık kadro, emeklilik (138), istifa (31), ölüm (9), sakatlık (1), nakil (4) ve görevden uzaklaştırma (9) suretiyle meydana gelmiştir. Adalet Bakanlığı ayrıca halen toplam 659 (Yargıtay dahil) hukuk ve ceza mahkemeleri (459), idare mahkemeleri (96), Anayasa Mahkemesi (5), Adalet Bakanlığı (92), Adalet Akademisi (1), Cezaevi Personeli Eğitim Merkezi (6) münhal kadro olduğunu heyete bildirmiştir. Ayrıca, halen 554 münhal kadro ile 732 hâkim ve cumhuriyet savcısı adayı vardır. 2. Hâkimlerin İş Yükü: i. Ceza Mahkemeleri: Ekim 2003'teki ilk İstişarî Ziyaretimiz sırasında bize, 2002 yılı boyunca Türkiye ceza mahkemelerinde açılan toplam 3.116.632 dava olduğu bildirildi. Bunların 1.864.308'i yeni davalardı, 1.252.322'si önceki yıllardan kalan davalardı. Ceza mahkemelerindeki 3.116.632 davanın 1.924.873'ü (%61.8) 2002 yılında sonuçlandı. Bu nedenle, 1.191.759 dava 2003 yılı içinde devam etti. Temmuz 2004'deki ikinci İstişarî Ziyaretimiz sırasında bize, 2003 yılında ceza mahkemelerinde hâkimlerin iş yükü konusunda istatistikî veri verilmedi. Adlî istatistikler Türkiye'de genellikle, herhangi bir yıl için takip eden yılın Temmuz ayında hazır olan istatistiklerle, yıllık olarak derlenir. Temmuz 2004'de, 2003'ün adlî istatistikleri henüz derlenmemişti. Bu nedenle, bize 2002 yılı verileri verildi, İkinci İstişarî Ziyaret sırasında alınan veriler Türkiye'nin ceza mahkemelerinde 1.864.308 yeni davanın açıldığını, aslında 1.804.657'sinin yeni davalar ve 59.651'inin Yargıtay'dan geri gönderilen davalar olduğunu belirttiklerinden ilkinden biraz daha detaylı veriler idi. ii. Hukuk Mahkemeleri: Ekim 2003'teki ilk İstişarî Ziyaretimiz sırasında bize 2002 yılı boyunca Türkiye hukuk mahkemelerinde açılan toplam 1.982.920 dava olduğu bildirildi. Bunların 1.306.614'ü yeni davalardı, 632.182'si önceki yıllardan kalan davalardı ve 44.124'ü ilk derece mahkemesinin, temyiz üzerine bozulan ve yeniden yargılama için geri gönderilen davalarıydı. Hukuk mahkemelerindeki 1.982.920 davanın 1.324.068'i (%66.8) 2002 yılında sonuçlandı. Bu nedenle, 658.852 dava

2003 yılında devam etti. 2003 yılı adlî istatistikleri, Temmuz 2004'teki ikinci İstişarî Ziyaret tarihinde henüz derlenmemişti. Bu yüzden, bize 2003 yılında Türkiye'deki hukuk mahkemelerinde hâkimlerin dava yükü ile ilgili herhangi bir istatistikî veri verilmedi. 3. Ortalama Yargılama Süreleri: i. Ceza Mahkemeleri: Ekim 2003'teki ilk İstişarî Ziyaretimiz sırasında bize, Adalet Bakanlığının resmî rakamlarına göre, 2002 yılında Türkiye'de bütün ceza mahkemelerinin ortalama yargılama süresinin 290 gün olduğu bildirildi. Bu önceki yıla nazaran bir artışı göstermekteydi. 2001 yılında bütün ceza mahkemelerinin ortalama yargılama süresi 242 gün ve 2000 yılında süre 322 gündü. Bununla birlikte, **ortalamadan önemli ölçüde daha uzun olan süreler** vardı, Devlet Güvenlik Mahkemelerinde (364 gün), Ağır Ceza Mahkemelerinde (347 gün), Asliye Ceza Mahkemelerinde (427 gün) ve Çocuk Mahkemelerinde (557 gün), bu nedenle, ortalama yargılama süreleri açısından mahkemeler arasında belirgin bir fark vardı. 2003 yılı adlî istatistikleri, Temmuz 2004'teki ikinci İstişarî Ziyaret tarihinde henüz derlenmemişti. Bu yüzden bize, 2003 yılında Türkiye'deki ceza mahkemelerinde ortalama yargılama süreleri ile ilgili herhangi bir istatistikî veri verilmedi. ii. Hukuk Mahkemeleri: Ekim 2003'teki ilk İstişarî Ziyaretimiz sırasında bize, Adalet Bakanlığının resmî rakamlarına göre, 2002 yılında hukuk mahkemelerinde, mahkemeye davanın açılmasından son karara kadar ortalama yargılama süresi olduğunu 272 gün olduğu bildirildi. Bu rakam büyük ölçüde önceki yıllara, benzer ortalama yargılama süresi olduğunu göstermekteydi. Bütün hukuk mahkemelerinin 2001 yılındaki ortalama yargılama süresi 272 gündü ve bu rakam 2000 yılında 276 gündü. Bununla birlikte, **ortalamadan önemli ölçüde daha uzun olan süreler** de vardı: Ticaret mahkemelerinde (434 gün) ve kadastro mahkemelerinde (486 gün), bu nedenle, ortalama yargılama süreleri açısından mahkemeler arasında belirgin bir fark vardı. 2003 yılı adlî istatistikleri, Temmuz 2004'teki ikinci İstişarî Ziyaret tarihinde henüz derlenmemişti. Bu yüzden bize, 2003 yılında Türkiye'deki hukuk mahkemelerinde ortalama yargılama süreleri ile ilgili herhangi bir istatistikî veri verilmedi. 4. Cumhuriyet Savcılarının İş Yükü: Ekim 2003'teki ilk İstişarî Ziyaretimiz sırasında bize, Türkiye'de 3.045 Cumhuriyet savcısının olduğu bildirildi. Her Cumhuriyet savcısı her yıl ortalama 669 hazırlık soruşturması tamamlamaktaydı. 2002 yılında Türkiye'deki Cumhuriyet savcılıklarına toplam 2.035.300 hazırlık soruşturma dosyası geldi. Bunların 100.236'sı önceki yıldan devreden soruşturma dosyalarıydı ve 1.935.064'ü yeni soruşturmalardı. Aynı yıl 1.761.716 hazırlık soruşturma dosyası sonuçlandırıldı. 2003 yılının başında 273.584 derdest soruşturma dosyası kaldı. 2002 yılında Cumhuriyet savcılıklarında bir dosyanın ortalama soruşturma süresi 36 gündü. Ayrıca, bize, Türkiye'de 70 Devlet Güvenlik Mahkemesi (DGM) Cumhuriyet savcısı olduğu bildirildi. Her bir DGM Cumhuriyet savcısı her yıl ortalama 388 hazırlık soruşturması tamamlanmaktaydı. 2002 yılında Türkiye'deki DGM Cumhuriyet Savcılıklarına toplam 27.130 hazırlık soruşturması dosyası

ulaştı. Bunların 19.695'i önceki yıllardan devreden soruşturma dosyalarıydı ve 7.435'i yeni soruşturmalardı. Aynı yıl, 8.004 hazırlık soruşturması dosyası sonuçlandı. 2003 yılının başında 19.126 derdest soruşturma dosyası kaldı. Devlet Güvenlik Mahkemesi Cumhuriyet Savcılıklarında bir dosyanın ortalama soruşturma süresi 905 gündü. 2003 yılı adli istatistikleri, Temmuz 2004'deki ikinci İstişarî Ziyaret tarihinde henüz derlenmemişti. Bu yüzden bize, 2003 yılında Türkiye'deki Cumhuriyet savcılarının iş yükü ile ilgili herhangi bir istatistikî veri verilmedi. 5. Değerlendirme: İkinci İstişarî Ziyaret tarihinde 2003 yılı için herhangi bir adli istatistik olmadığından, **Türkiye'de yargı sisteminin büyük bir birikim ile karşı karşıya olduğu, hâkimlerin iş yükünün aşırı olduğu**, benzer şekilde Cumhuriyet savcılarının çok fazla çalıştığı ve yargı işlemlerinin ortalama süresinin uzun olduğu yönündeki daha önceki değerlendirmemizden ayrılmak için neden yoktur. İlk İstişarî Ziyaret raporunda, biz, eğer uygulanırsa uluslararası standartlara uygun olarak adalet sisteminin hem kalitesinin hem de verimliliğinin artmasına yardımcı olacağını düşündüğümüz çeşitli reformlar tavsiye etmiştik. Türkiye'de yargı sisteminin işleyişini ve verimliliğini geliştirmenin zorunlu bir ihtiyaç olmaya devam ettiği gerekçesiyle, bu bölümün geri kalanında, ilk İstişarî Ziyareti müteakip tavsiye edilen çeşitli reformların uygulanma durumunu değerlendirmekteyiz⁵².

⁵² 2005 tarihli rapora göre: "6.1. Ziyaretimiz esnasında, memnuniyetle öğrendik ki; Bakanlık, hakim ve savcı sayısını iki yıl içerisinde, 1400 kadar arttırmayı planlamaktadır. Bu önceki raporlarımızdaki adalet sisteminin mevcut ve öngörülen **taleplerinin karşılanması bakımından yetersiz kalan hakim ve savcı sayısına bir çare olacaktır**. Yukarıda 2.2 nolu paragrafta, hakim ve savcı sayısındaki bu artışın yargı bağımsızlığı ve eğitim hususundaki etkilerine genel olarak değinilmişti. Bu olumlu karşılanan kapasite artırımı, hem fırsat hem güçlüktür. **Birikmiş iş ve gecikmeler ile sistem için yapılan harcamalar ve ödemeler de bizi kaygılandırmaktadır**. Bize göre, bu ceza yargılama sistemine ilişkin yapılanlara ek olarak, özel hukuka ve özellikle ticari davalara dikkat gösterilmelidir. Türk mahkemelerinin genel bir incelemesi Ek C olarak rapora eklenmiştir. 6.2. Önceki raporlar **Türkiye'deki adalet sisteminin önemli bölümündeki ağır iş yükü ve gecikmelerden** bahsetmektedir. Sistem üzerindeki bu sıkıntılar Ankara, İzmir veya Van'daki ziyaretlerimiz esnasında da doğrulanmıştır. Bakanlığın 2 yıl içerisinde eğitimlerinin tamamlanacağı hususunda bizi temin ettiği 1400 yeni hâkim-savcı ile sağlanacak kapasite artırımı bir rahatlatma getirecektir. Halihazırda **avukatlık yapanların istihdam edilmesi** bu hedefin karşılanması için bir formül olarak bulunmuştur. Özellikle birinci sınıf hakimlerin bölge adliye mahkemelerine atanması ihtiyacından dolayı, bize göre önümüzdeki yıllar da bu sıkıntı devam edecektir. 6.3. Önceki raporlar, Türkiye'de adalet sisteminin **bütçe sıkıntılarına** işaret etmiştir. Hakim ve savcı sayısındaki artış ile bütçede, Maliye Bakanlığında gelecek yeni kaynaklarla karşılanacağını sandığımız, nasıl bir artış olacağı hususunda emin değiliz. Türkiye'nin bu alandaki düşük düzeydeki harcamaları Avrupa Konseyinin, Adaletin Verimliliği Avrupa Komisyonunun Aralık 2004 tarihli raporunda tespit edilmiştir. Elbette ki bu rakamlar çok genel bir kılavuzdur; çünkü mahkemeler farklı ülkelerde farklı fonksiyonlar ifa etmektedirler. Her şeyin üstünde, mahkemeler ve adli yardıma yapılan kamu harcamaları, ulusal bütçe bağlamında, kişi başına düşen pay veya ortalama maaş yüzdeleri bakımından Türkiye'de diğer AB üyesi ülkelerden düşüktür. Bu yüzden bu tavsiyemizi muhafaza ediyoruz. 6.4. Adalet Bakanlığı, bütçeye ilişkin önceki tavsiyede dile

getirilmiş olan ve hakimlerin bütçenin hazırlanmasına katılması ve onun tahsisinde yargının sorumlu olması gerektiği hususunun mali meselelere ilişkin 18 Haziran 2004 tarih ve 01/1425-55 sayılı genelge ile uygulandığını belirtmiştir. Memnuniyetle karşılıyoruz ve ileriki yıllarda uygulanmasını merakla bekliyoruz. Bu bakımdan, tavsiye muhafaza edilmektedir. ... 6.8. **Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş Görev ve Yetkileri Hakkında Kanunun** ziyaretimizin arifesinde yürürlüğe girmesi oldukça ümit verici gelişmelerdi. Örnek mahkemelerin kurulması ve gerekli personelin işe alınması uzun ve ağır bir görev olacaktır. İkinci İstişarî Ziyaret raporunda belirtildiği gibi, yeni mahkemeler adil yargılama hakkı, yargının hızının ve verimliliğinin artması için önemli bir adım olacaktır. Bundan başka bölge mahkemelerinin yargının bağımsızlığına doğrudan etkisi olacağını düşünüyoruz. Bu sebeple, mahkeme binalarının tasarlanması ve özellikle hâkimler ve Cumhuriyet savcılar arasındaki ilişkinin nasıl sembolize edileceği son derece önemlidir. Mimarî, ilişkiyi belirleyemez, fakat kesinlikle onu kalıba dökülebilir. Planları görmeyi dört gözle beklemekteyiz. İstinaf mahkemelerinin kurulmasına ilişkin eşleştirme projelerinin hazırlıklarında atılan olumlu adımları da dikkate almaktayız. 6.9. **Alternatif uyuşmazlık çözümü**, küçük ihtilafların mahkeme dışı sürece dönüştürülmesiyle yargı sürecinin verimliliğini arttırabilir. Belki de daha önemlisi bilgi ve kaynak eksikliği nedeniyle bir olayı mahkemeye getiremeyen insanlar için yargıya erişime yardımcı olabilir. Birçok ihtimal bulunmaktadır: hükümet kurumları hakkındaki şikayetlerle ilgilenmek için ombudsman, iş ihtilafları için uzlaşma, ticarî ve tüketici ihtilafları için tahkim ve kiracı-ev sahibi ve komşuluk ihtilafları için arabuluculuk. Bu sebeple bireylerin ve kamu kuruluşlarının özel hukuk ihtilaflarının uzlaştırma kurulları veya benzer kurumlarda çözülmesine yardımcı olması için usul hukukunda ve mevzuatta gerekli değişikliklerin yapılmasını önermiştik. 6.10. Alternatif Uyuşmazlık çözümü ve **ombudsman** konularında taslak kanunların hazırlanmakta olduğunu öğrenmekten mutluluk duymaktayız. Türkiye Barolar Birliği'nin alternatif uyuşmazlık çözümü hakkında organize edeceği planlı oturumları da memnuniyetle karşılıyoruz. Alternatif uyuşmazlık çözümü, Türkiye'de elbetteki halen mevcuttur. İzmir'de ticaret odaları ve tüketici temsilcilerinden oluşan 5 kişilik tüketici kurullarının ihtilafların çözümüne yardımcı olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Ombudsman, uzlaşmacılar ve arabulucular, olaylarda duruma göre hukukun ötesinde neyin doğru veya adil veya makul olduğuna ilişkin de yetkilendirilebilir. İdeal olarak yalnızca bireysel ihtilafları çözmeyecekler fakat aynı zamanda çalışmalarlarıyla faaliyette buldukları alan için kriterler (benchmark) geliştirebileceklerdir. Önceki raporlar hukuk adaleti sisteminin verimliliğine ilişkin olarak iki alt dereceli hukuk mahkemesinin işbölümü üzerine odaklanmıştır. Bu ziyaretin bir sonucu olarak Adalet Bakanlığı'nın Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununu gözden geçirmek üzere kurduğu komisyonun, hukuk adaleti sisteminin verimliliğini arttırmaya ilişkin diğer konuları da kapsamak üzere havalesini genişletmesine ihtiyaç duyduğu kanısındayız. Bu kanıya iki nedenle sahibiz. İlk olarak, katılım sürecinde ve sonrasındaki dönemde daha yoğun ekonomik faaliyetlerle ilgili daha fazla sayıdaki davanın asıl yükünü çekecek olan ticaret mahkemeleri ile birlikte hukuk mahkemeleri olacaktır. İkinci olarak, Türkiye'deki **hukuk davalarını yürütmede mevcut yolların bir şekilde zaman ve kaynak israfı olduğuna** ilişkin ön görüşümüzü oluşturmuş bulunmaktayız. Bu, **davaların mahkeme önüne gelmeden daha iyi hazırlanmasına** ihtiyaç bulunduğunu, davaların sürekli mahkemeye geri dönmeleri gerektiğini ve mahkemeye geldiklerinde daha iyi bir zaman cetveline ihtiyaç bulunduğunu varsaymamıza neden olmaktadır. ... 6.13. İzmir ziyaretimiz sırasında ilk derece hukuk mahkemelerini ziyaret ettik. Bunlardan 13 adet vardır ve her birinde bir hâkim, bir kayıt memuru, iki kâtip ve bir mübaşir bulunmaktadır. Trafik kazası iddialarında tazminat, gayrimenkul ve inşaat, miras, sözleşmeler, borç, nüfus kaydı, kamulaştırma ve yabancı yargı kararlarını kapsayan geniş bir yargı yetkisi bulunmaktadır. 2004 yılında 6796

Yukarda verilen bu açıklamalardan da görüldüğü üzere, davaların gecikmesi, yargının önemli sorunlarından biridir ve buna mutlaka çare bulunmalıdır. Aksi takdirde “geciken adaletin adalet olmadığı” yolundaki haklı şikayet devam edecek ve buna köklü çözümler bulunmaması, adalete duyulan güveni tehlikeli bir şekilde sarsmaya devam edecektir.

Usul ekonomisi bakımından belirtilen “hızlılık” ögesinin amacı da budur. Hızlılık olgusu, usul ekonomisinin önemini ve derinliğini kavrayamayanların anladığı gibi, adaleti bir tarafa bırakan bir acelecilik olarak kesinlikle algılanmamalıdır.

Yargıtayın bir kararında da isabetli olarak belirtildiği üzere:

“Davalı, 10.9.1991 günlü oturumda çek bedelini ödediğine dair makbuzu bulunduğunu savunmuş ve mahkemece bu ödeme belgelerinin ibrazına karar verilmiştir. Davalı, oturum arasında telgraf çekerek ameliyatı nedeni ile duruşmaya gelemeyeceğini bildirmiş mazeretin kabulünü istemiştir. Mahkeme mazereti kabul etmeyerek aynı oturum davanın kabulüne karar vermiştir. Davalı ciddi bir mazerete dayanmıştır. Gerçi mazeretini tevsik edici bir belge ibraz etmemiş ise de borcun ödendiğine ilişkin belgeyi ibraz edeceğini savunması karşısında bir dahaki oturum için mazeretin tevsiki ve ödeme belgesinin ibraz edilmesi için meşruhatlı davetiye davalıya çıkarılmak suretiyle bir usul izlenip ona bir imkan sağlaması daha sonra hasıl olacak duruma göre karar verilmesi hakkaniyet ve adalet duygularının bir gereği kabul edilmelidir. **Adalet bir olup bittiye**

dava açılmış ve 8851 dava sonuçlanmıştır ki bu mahkemenin iş yükü ile iyi ilgilendiğini göstermektedir. Dosyalar bilgisayara aktarılmıştır. Taraflar genellikle avukatlar tarafından temsil edilme eğilimindedir. Buna karşılık, ilk derece hukuk mahkemelerinde görevli hâkim dosyaları bu etkileyici oranda belli bir düzende tutmanın başarılmasını temin bakımından **hâkime düşenin yalnızca sıkı çalışmak olduğunu** anlatmıştır. Hakim, cevabın yargılama öncesi daha iyi mekanizmalardan ve alternatif uyuşmazlık çözümünün daha yaygın kullanımından geçtiğini düşündüğünü söylemiştir. Bu düşünceye katılıyoruz ve yalnızca, eğer problemin çözümü bu ise, **avukatların daha iyi dosyalar hazırlamalarının** beklenmesi gerektiğini gözlemlemekteyiz. ... 6.15 Usul kuralları ve dava yönetimi hukuk davalarında maliyet ve verimlilik bakımından önemlidir. Bu meseleleri düzenli olarak gözden geçirmek ve sadeleştirmek gerekmektedir. Mahkemeler sınırlı kaynaklara sahiptir ve kaynakların herhangi bir davaya, önemi, karmaşıklığı ve tarafların malî durumu oranında temin edilmesi gerekmektedir. Tüm davalar eşit adli kaynakların kullanımını gerektirmez. Adli yönetimde modern eğilim, daha büyük mahkeme kontrolü ile gecikme ve muhtemel masrafların azaltılmasına yöneliktir. Söz konusu kontrol, işlerin talimat verildiği gibi ve zamanında gerçekleşmesi için taraflar arasında bir beklenti oluşturmak bakımından ivedilik ve devamlılık gerektirmektedir. Bu bağlamda tüm ülkelerin düzenli olarak usul hukuku kurallarını yenilemesi gereksinimi bulunmaktadır ki önceki tavsiyemizi muhafaza ediyoruz. Adalet Bakanlığı'nın **Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nu gözden geçirmesi çalışmalarında** bu konuları dikkate alacağını ümit ediyoruz...” (Kjell Bjonberg/Ross Cranston (çeviri: Adalet Bakanlığı), Türkiye Cumhuriyetinde Yargı Sisteminin İşleyişi, İstişarî Ziyaret Raporu, 13 Haziran -22 Haziran 2005, Brüksel 2005).

getirilmemeli, davaların süratle ve ekonomik yollarla çabuk bitirilmesi kuralı yanında da davada esas olan adaletin gerçeğe en uygun sağlanması amacı hiç bir zaman ihmal ve gözardı edilmemeli, adaletin şekil hukukuna tercih edilmesi üstün görülmemelidir. Gerçekte de borcu söndüren belgenin sunulması halinde dava red ile sonuçlanacaktır. Nitekim, bu imkan tanınmadığından davalı ödeme belgesini temyiz dilekçesine eklemiştir. O nedenle, böyle bir savunmaya daha makul ve ihtiyatlı bakmanın usul hükümlerinin özüne ve sözüne uygun düşeceğinde kuşku ve duraksamaya yer olmamalıdır⁵³.

Usul ekonomisinin bir ögesi olan “hızlılık”, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6 ncı maddesinde, “**makul sürede yargılanma hakkı**” olarak karşımıza çıkmakta ve Avrupa İnsan hakları Mahkemesi bu konuda somut ölçütler getirmektedir⁵⁴. Usul ekonomisindeki “hızlılık” bakımından da bu ölçütlerden yararlanılması mümkündür⁵⁵.

⁵³ 13. HD 26.3.1992, 2432/2924.

⁵⁴ Bkz. Sibel İnceoğlu, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, İstanbul 2002, s.327 vd; Yaşar Demircioğlu, Medeni Usul Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Hakkı, Ankara 2007, s.285 vd.

⁵⁵ “Davacılar murislerinin davalı kurumlara tabi hizmetlerinin tesbit ihya ve birleştirilmesi sonucu 506 sayılı kanun gereğince ölüm sigortası tahsis şartlarının var olduğu hususlarının ayrı ayrı saptanmasına karar verilmesini istemişlerdir. Davacıların asıl amacının ölüm aylığı bağlanması gerektiğinin tesbiti olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Böyle bir isteğin yasal dayanağı 506 sayılı Kanunun 66. maddesidir. Bu konuda bir karar verilebilmesi için ilk önce bir hizmet birleştirilmesi gerekip gerekmediğini belirlemek zorunlu olacaktır. Bunun içinde 228 sayılı Kanunda yazılı sandıklarda geçen ayrı ayrı hizmetler olup olmadığının belirlenmesi icap eder. Bu isteğin yasal dayanağı da 1214 sayılı kanunun 3. maddesidir. Zira bu madde ile hizmetler birleştirilecek ve hizmet sürelerinin toplamı üzerinden son ayrıldığı kurumca kendi mevzuatına göre aylık bağlanacaktır. Son kurum Sosyal Sigortalar Kurumudur. Bu kurumun uygulayacağı mevzuat 506 sayılı kanundur. Öte yandan 1214 sayılı kanun 506 sayılı Kanunun tamamlayıcısıdır. Birleştirilecek hizmetlerden bir kısmının T.C. Emekli Sandığına tabi olarak geçmesi anılan sandığın katılma payını T.C. Emekli Sandığına tabi olarak geçmesi anılan sandığın katılma payını S.S. Kurumuna ödeyip ödememesi kanunla kurulu sandıklar arasındaki bir uyumsuzluk olup son sandığın hizmet birleştirmesine engel teşkil etmez. Her iki sandıkta primi alınmış hizmet varsa son sandık hizmetleri birleştirmeye mecburdur. Sandıklardan birinde geçmiş hizmetin ihyasına ilişkin isteğin yasal dayanağı dahi yukarıda niteliği açıklanan 1214 sayılı Kanunun 10. maddesidir. Şu halde; bu davada baskın yön ölüm aylığı bağlanması gerekip gerekmediğinin belirlenmesidir. İhya ve birleştirme bu asıl isteğe bağlı yan sorunlardır. Bu isteklerin tümü için 506 sayılı kanun madde 134 uyarınca iş mahkemeleri görevlidir. Dava ekonomisine ilişkin olarak Anayasanın 141/3 maddesinde yer alan (davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması yargının görevidir) hükmü dahi, yerel mahkemenin kabulünün aksine, davaların hak almayı geciktirecek ve zorlaştıracak biçimde parçalanmasına, davanın değişik kesimlerini değişik yargı yerlerinde görülmesi yollu bir görüşün kabulüne engel teşkil etmektedir. Öte yandan davacıların miras bırakanın 1/4/1957-8/2/1961 tarihleri arasından Yahyalı Fidanlık Müdürlüğünde T.C. Emekli Sandığına tabi çalışmalarının ve bu dönemde emekli aidatının kesildiğinin saptanması mahkemenin görevidir. Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 379. maddesi uyarınca

III) “Ucuzluk” (gereksiz masrafa yolaçmama zorunluluğu)

Yargılama sırasında ödenmek durumunda kalınan yargılama harç ve giderleri, hak arama özgürlüğü ile doğrudan ilgilidir⁵⁶.

Usul ekonomisine göre de, hâkim gereksiz gider yapılmasına sebebiyet vererek adaleti pahalılaştırmamalıdır. Örneğin, hâkim **gereksiz ise keşfe karar vermemeli** veya gerekli ise keşfi bir seferde yapıp bitirmelidir. Hâkimin keşfi eksik bırakması halinde yeni yeni keşiflere gitmek ihtiyacı hissetmesi, usul ekonomisine aykırıdır⁵⁷.

mahkeme eksik gördüğü tahkikatı bizzat ikmal ve itmam edebilir. Mahkeme yazılarını cevaplamak zorunludur. Engellemenin cezai ve hukuksal yaptırımları vardır. Kaldı ki T.C. Emekli Sandığı bu davada taraf olduğundan Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 234 maddesine göre yön temince isticvap edilmesi ve isticvap konularına cevap vermediği takdirde ikrar etmiş sayılması olanağı da mevcuttur. Herhalde T.C. Emekli Sandığının sözü edilen hizmet tesbitini engellemesi Danıştayın görevli kılınmasını gerektirmez ve yerel mahkemenin aksine bir görüşle görevsizlik kararı vermesi isabetli sayılamaz. O halde mahkemece yapılacak iş; işin esasına girerek 1214 sayılı Kanunun 3; 228 sayılı Kanuna göre lehte hükümler içeren değişik madde 10; 506 sayılı Kanun madde 66 çevresinde gerekli araştırma ve incelemeyi yapmak ve hasıl olacak sonuç uyarınca karar vermekten ibarettir. Açıklanan gerekçelerle yerel mahkemenin görevsizlik kararında direnmesi usul ve kanuna aykırı olup direnme kararı bozulmalıdır” (HGK 17.6.1983, 10-986/691).

⁵⁶ Bkz. bu konuda Ejder Yılmaz, Yargılama Giderlerinin İşlevi ve Sosyal Hukuk Devleti (Ankara Barosu Dergisi, 1984/2, s.200-224).

⁵⁷ “Anayasanın 141. maddesinin son fıkrası, **davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması** hususunun **yargının belli başlı görevlerinden olduğunu emretmektedir**. Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 77. maddesinde de, aynı hüküm öngörülmüştür. Mahkemece davanın çözümlenmesi için gerekli görülen belgelerin bulundukları yerlerden duruşmaya getirilip incelenmesi mümkün iken, **keşif kararı verilerek yerinde tetkik edilmesi mahkeme masraflarını artırıcı bir yargılama işlemidir ve giderek az önce değinilen Anayasa ve Usul Yasası maddeleri ile usul ekonomisi ilkelerine aykırı düştüğü açıktır**. Öte yandan, kural olarak her mahkemenin yargı yetkisinin belli bir coğrafi bölge ile sınırlı olduğu, buna o mahkemenin (yargı çevresi) denildiği tartışmasızdır. Bundan başka, yargı çevresi sınırının idari teşkilat sınırlarına göre belirlendiği ise söz götürmez. Örneğin; Karadeniz Ereğlisi Asliye Mahkemesinin yargı çevresi bulunduğu ilçenin sınırları içinde kalan bölgedir. Somut olayda, keşif yapılan Armutçuk Beldesinin Karadeniz Ereğlisi İlçesi hudutları içinde kaldığı açıktır. Hal böyle olunca, yargı çevresi dışında yargı yetkisinin kullanıldığı da ortadadır” 21. HD 28.9.1999, 5963/6202). “Her mahkeme ancak kurulduğu kaza sınırları içinde yargı yetkisine sahiptir. Hakim yargısal faaliyetini kendi kaza sınırları içinde sürdürebilir. Bunun dışında bu yetkiyi kullanamaz (469 s.K. m.1). Bu husus kamu düzeniyle ilgilidir. Hakimin öncelikle ve doğrudan uyması gereken kuraldır. Bundandır ki **davaya bakan Edirne Mahkemesi hakimin uyumsuzluğa konu inşaatın bulunduğu yer olan Keşan İlçesi E. Köyüne giderek yaptığı keşif** ve bu keşif sonucu alınan bilirkişi raporu geçersizdir. Buna dayanılarak hüküm verilemez (HGK T. 30.11.1966, E. 974, K. 301). Ayrıca, mahkemeler arası yardımlaşma **istinabe yolu varken** yetki sınırları aşılarak gösterilen bu faaliyet, Anayasanın 141/son ve HUMK'nun doğrudan hakime hitap eden 77. maddesinde öngörülen **davanın en az giderle görülmesi ilkesiyle de bağdaşmaz**” (15. HD 22.10.1992, 1496/4892).

Benzer şekilde, hâkim **bilirkişi incelemesine** karar verilmesi halinde işin uzmanı bilirkişi seçilmeli, bilirkişiye görevi çok açık bir şekilde açıklanmalı ve yeni bir rapor alınmaya gerek olmayacak şekilde rapor alınması sağlanmalıdır. Aksine davranış, hâkimin yargılama giderlerini gereksiz şekilde artırmasına sebep olacaktır⁵⁸.

D) USUL EKONOMİSİNİN EMREDİCİ NİTELİĞİ

Usul ekonomisi her davada uygulanma kabiliyeti bulunan önemli bir ilkedir ve **emredici niteliktedir**⁵⁹.

⁵⁸ Hâkimin genel bilgisi çerçevesinde kendi çözmesi gereken bu konuda hiç gerek yokken bilirkişiye gidilmesi usul ekonomisine aykırıdır. “Dava İİK’nun 277 ve devamı maddelerince açılmış iptal davasıdır. Mahkemece **hakimlik bilgisi ile çözümü gereken hususlarda** HUMK’nun 275. maddesine aykırı olarak hukukçu bilirkişiden alınan rapora atıf yapılarak (davanın şartları oluşmadığından) gerekçesiyle davanın reddine karar verilmiş, karar davacı yanca temyiz edilmiştir. T.C. Anayasasının 141/son ve HUMK’nun 77. maddesi hükmüne aykırı biçimde ve aynı yasanın 275. maddesince **gerek yokken bilirkişiye başvurmak suretiyle, beyhude gidere sebebiyet verilerek** alınan bilirkişi raporunda aciz belgesinin yokluğundan bahsedilmiş ise de, davacı vekilinin son oturumda tutanağa geçen beyanında ve verdiği tarihsiz dilekçesinde sonucu beklenen itirazın iptali davası nedeniyle aciz vesikasının henüz alınmadığı bildirilmiş olduğuna göre, anılan dava sonucunun beklenilmesi, hükmün kesinleşmesine değin yerine getirilmesi olanaklı dava şartının ikmaliyle sonucuna göre değerlendirme yapılması gerekirken noksan araştırmayla davanın reddi usule aykırı olmuştur” (15. HD 24.5.2000, 4959/2551: İKİD 2002/495 s.949-950). “Sözleşmenin yorumuyla ulaşılabilecek hususlardan olduğu ve inşaaatla başlanıldığı da savunulmadığı halde tamamen **hukuki bilgiyi gerektirir bu konularda bilirkişiye başvurulması** T.C. Anayasasının 141/son ve **HUMK’nun 77 ve 275.maddeleriyle bağdaşmaz**” (15. HD 17.6.1999, 2489/2585).

⁵⁹ “Dava nitelikçe davalı işyerinde geçen ve Kuruma bildirilmeyen çalışmaların tespitine ilişkindir. Bu yönüyle davanın yasal dayanağı 506 sayılı Yasa’nın 79/10. maddesidir. Öte yandan 506 sayılı Yasa’nın 79/10. maddesine dayalı olarak açılan hizmet tespiti davalarında davalı işveren ve SSK Başkanlığı arasında mecburi dava arkadaşlığı olduğu, davalılardan SSK Başkanlığının süresinden sonra, diğer davalının ise süresinde yetki itirazında bulunduğu uyumsuzluk konusu değildir. Dava konusu olayda uyumsuzluk yetkili mahkemenin belirlenmesinden kaynaklanmaktadır. İster mecburi, ister ihtiyari dava arkadaşlığı söz konusu olsun bir davada birden fazla davalı mevcut ise davanın bunlardan birinin ikametgahında açılabilir. Davalılardan SSK Başkanlığının merkezi Ankara’da olmakla birlikte HUMK’nun 17. maddesi gereği şubesinin bulunduğu İstanbul’da da aleyhine dava açılabilmesi mümkündür. Bunun için uyumsuzluğun şube muamelesinden kaynaklanmasına gerek yoktur. Zira Kurumu temsilen Kurum avukatlarının şubenin bulunduğu yerde Kurum aleyhine açılan davaları takibe yetkileri vardır. Aksinin kabulü **Anayasasının 141 ve HUMK’nun 77. maddesinin öngördüğü emredici nitelikteki hükümlere** aykırıdır. Hal böyle olunca da mecburi dava arkadaşlarından SSK Başkanlığı açısından yetkili mahkemede dava açılmış olduğu da göz ardı edilerek, davalı işverenin yetki itirazının kabulü ile dava dilekçesinin yetki yönünden reddi isabetsiz olmuştur. Kaldı ki davalı işveren yetki ilk itirazında yetkili mahkemeyi Karadeniz Ereğlisi olarak gösterdiği halde, yetkili mahkeme olarak Zonguldak İş Mahkemesinin belirlenmesi de doğru değildir” (21. HD 11.5.2004, 4365/4653).

Ülkemizdeki davaların çok uzamasının nedenlerinden önemli biri de hâkimlerin başlangıçta, belki de iş çokluğu sebebiyle, dava dosyaları üzerinde yeterince hazırlanamamalarından kaynaklanmaktadır. Yargıtay, yerinde olarak, hâkimin dava şartlarını davanın başında incelememesi ve örneğin üç yıl sonra görevsizlik kararı vermesini usul ekonomisine aykırı bulmaktadır⁶⁰. Kanımca bu durum, hâkimin sorumluluğunu dahi gerektirebilir.

⁶⁰ “Bu dava nedeni ile tam yeri geldiği için HUMK’nun 77. maddesi hükmünü açıklamakta yarar görülmüştür. **Hakim davayı çabuk ve en az masraf gerektirecek şekilde, diğer bir anlatımla ekonomik bir biçimde görmeye yükümlüdür** (HUMK m.77). Bu **çabukluk, basitlik ve ucuzluk ilkesi** çok önemli olduğundan Anayasamız dahi hükme bağlama ihtiyacını duymuştur (bkz. Anayasa m.141/son). Gerçekte de bir uyumsuzluk bir dava ile mahkeme önüne getirildikten sonra artık kamu yararı alanına girmiş sayılır. **Davanın çabuk bir şekilde görülmesinde tarafların olduğu kadar toplumun da yararı vardır**. Bu nedenle hakim davayı mümkün olduğu kadar **çabuk, düzenli ve ekonomik** bir şekilde sonuçlandırmakla yükümlüdür. Hakim anılan yasa maddesinin amacını yerine getirmeye çalışırken **dava dosyasını tamamen okuyup, dava hakkında tam bilgi sahibi olmadan duruşma günü tayin etmemeye özen göstermelidir. Hakim davaya iyice hazırlanmalı, tarafların hangi hususlarda çekişme içinde bulduklarını, hangilerinde olmadıklarını tespit etmelidir**. Bundan sonra çekişme olmayan hususlarda araştırmaya gerek olmadığı için araştırma daha çok çekişmeli konulara yöneltilmelidir. Bu cümleden olarak hakim öncelikle esas hakkında tahkikata girişmeden önce dava şartlarının var olup olmadığını tespit etmeli, bunlardan birinin bulunmadığının sonucuna, kavuşursa davayı esasa girmeden dinleme olanağı olmadığından reddetmelidir. Bu nedenle, **hakim henüz esasa girişmeden öncelikle davanın başında, görev sorununu ve diğer dava şartlarını doğrudan incelemesi ancak bunların varlığını tespit ettikten sonra esas hakkında araştırmaya girişmesi gerekir**. Esas hakkında araştırma ve inceleme yapıp hüküm verilebilecek bir aşamaya gelindiğinde hakim, mahkemenin görevsiz olduğu gerekçesiyle davayı olayımızda olduğu gibi reddederse, o zamana kadar boş yere uğraşmış olur. Bu nedenle hakim daha esasa girmeden önce görev sorununu doğrudan incelemesi yasal görevidir. Dava; 9.11.1989 tarihinde açılmış, işin esasına girilerek deliller toplanmış, **3 yıl, 2 ay, 18 gün geçtikten sonra 27.1.1993 tarihinde görevsizlik kararı verilmiştir**. Bu durum, az yukarıda açıklanan yasal kurallara aykırı olduğu gibi kamu vicdanını ve adalet duygularını da rencide ettiğinden kuşku ve duraksamaya yer olmamalıdır. Davanın çözümü sırasında hakim başlangıçta gözönünde tutması gerekli yasal kurallar anlatılarak mahkeme kararı eleştirildikten sonra şimdi temyiz incelemesinin esasına girilmesine sıra gelmiştir. Davacı, davalının miras bırakanına 40 yıldan fazla bir zamandır şefkat ve ihtimamla bakıp gözettiğini, her türlü ihtiyaçlarını giderdiğini, emek ve masraflarına karşılık miras bırakanın bir kaç tarla vereceğine dair vaadde bulunduğunu, ölümünden sonra miras bırakana ait ve kendisi tarafından kullanılmakta olan taşınmazlardan çıkarılması amacıyla davalının elatmanın önlenmesi davası açtığını açıklayarak davasını bu maddi olgulara dayandırmıştır. Bir davada ileri sürülen maddi olguları değerlendirmek, uygulanacak yasa maddelerini bulmak ve uygulamak hakim doğrudan görevidir (HUMK m.76)...Az yukarıda açıklanan hukuk kuralları gözetilmeden, hukuki tanım ve yorumda yanılıya düşülerek davanın iş mahkemesinde görülmesi gerekeceğinden bahisle yazılı şekilde görevsizlik kararı verilmesi usule ve yasaya aykırıdır. Bozma nedenidir. Mahkemece yapılacak iş, tarafların delil ve karşı, delilleri toplanmalı, hasil olacak uygun sonuç çerçevesinde işin esası hakkında karar vermektir ibarettir” (13. HD 29.4.1993, 3606/3635).

Dava şartının başlangıçta bulunmamasına rağmen, **şartın dava sırasında gerçekleşmesi** halinde, dava, başlangıçtaki dava şartı eksikliği sebebiyle reddedilmemelidir. Aksi takdirde dava sırf şekilden reddedilecek ve fakat arkasından aynı dava (şart gerçekleşmiş olduğu için) yeniden açılacaktır. Bu husus, hem zaman hem emek hem masraf kaybı anlamına geleceğinden usul ekonomisine aykırıdır⁶¹.

Yargıtay, **islahla taraf değişikliğine** izin vermemektedir. Oysa örneğin, dava dilekçesinin yazılmasından kısa bir süre önce ölmüş bulunan kişiye karşı açılan davada taraf değişikliğine izin verilmesi, usul ve ekonomisine uygun olur⁶².

İlâmsız icra takibine karşı hem yetkiye hem de borca itiraz edilmiş, bunun üzerine itirazın iptali davası açılmış ve borçlu itirazın iptali davasının açıldığı mahkemenin yetkisine de itiraz etmişse; mahkemenin, önce icra dairesinin yetkisi hakkında karar vermesi gerekir. Aksi takdirde mahkeme kendi yetkisizliğine karar verir ve dosyanın gönderildiği yetkili mahkeme de icra dairesinin yetkisizliğine karar verirse, bu yöntem davaların uzun sürmesine ve usul ekonomisine aykırı olur⁶³.

⁶¹ “Kat malikleri kurulu kararının iptali istemiyle açılan davada, davacının malik bulunmaması nedeniyle aktif husumet ehliyetinin yokluğuna dayalı olarak davanın reddi gerektiği açıklanarak mahkeme kararının bozulmasından sonra, davacının, kiracısı bulunduğu bağımsız bölümü satın alıp malik sıfatını kazandığı, dosyaya ibraz edilen tapu senedinden anlaşılmaktadır. Kat Mülkiyeti Yasasının 32. maddesi, bütün kat malikleri ile bunların külli ve cüzi haleflerini, kat malikleri kurulu kararlarına uymakla yükümlü kılmıştır. Bu kararlara razı olmayan kat maliklerinin, aynı Yasanın 33. maddesi hükmü uyarınca dava açma hakları bulunmaktadır. Bağımsız bölümlere sonradan malik olanlar da, Yasanın yukarıda açıklanan hükmü gereği, kat maliklerinin daha önce aldığı kararlara uyma yükümlülüğünde olduklarından onların da malik olduktan sonra bu kararlara karşı dava açma hakları mevcuttur. Esasen böyle bir davanın açılması süreye de bağlı olmadığı gibi Dairenin bozma kararı da; sonradan ortaya çıkan bu durum nedeni ile karşı taraf lehine usulen kazanılmış bir hak oluşturmaz. Bu yasal durum ve Anayasanın 141. maddesinde ifadesini bulan (**davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması**) kuralı da gözetilerek yargılama aşamasında malik sıfatını kazanan davacının aktif husumet ehliyetinin varlığının kabul edilmesi ve davaya bakılarak hasıl olacak sonuca göre bir karar verilmesi gerekir. Hal böyle iken davacının aktif husumet ehliyetinin yokluğu nedeni ile davanın reddine karar verilmiş olması doğru görülmemiştir” (13.3.2003, 907/1831).

⁶² Bkz. Ejder Yılmaz, Hukuk Davalarında Taraf Ehliyeti ile İlgili Bir İçtihadı Birleştirme Kararının Düşündürdükleri (Tarafta Islahla Değişiklik Yapılması Olanağı) (Yargıtay'ın 120 inci Yılı Sempozyumu' na sunulan Tebliğ; Yargıtay Dergisi, Özel Sayı, 1989/1-4, s.202-232).

⁶³ “Davacı tarafından başlatılan ilamsız icra takibinde borçlunun yetkiye ve borca itirazı üzerine itirazın iptali davası açılmıştır. İlamsız icra takibinde gönderilen ödeme emrine karşı borçlu sadece yetki itirazında bulunmuşsa, bu itirazın kaldırılması yetkisi münhasıran icra tetkik merciine aittir. Borçlu yetki itirazı ile birlikte borcun esasına da itiraz etmişse tetkik merci tarafından önce yetki itirazı incelenip karara bağlanacaktır (İİK m. 50/2). Borçlunun yetki ile birlikte borca itiraz etmesi ve alacaklının da mahkemede itirazın iptali davası açması halinde mahkemenin icra dairesinin yetkisini inceleyip incelemeyeceği

Zamanaşımı defi veya hak düşürücü **süre savunmasının** da usul ekonomisi gereği öncelikle incelenip karara bağlanması gerekir⁶⁴.

sorunu ortaya çıkmaktadır. Yargıtay'ın süreklilik kazanmış uygulamasına göre itirazın iptali davalarında mahkeme icra dairesinin yetkisine yönelik itirazı inceleyebilir. Esasen, İİK'nun 50. maddesi yalnız takip hukuku içinde yetki itirazı incelemeye tetkik mercii görevlendirirken, aynı Kanununun 67. maddesine göre açılacak itirazın iptali davasına bakacak mahkemenin görevini sınırlandırıp icra dairesinin yetkisine yönelik itiraz hakkında karar veremeyeceğini kabul etmek Kanununun amacını aşan bir yorum olur. Acaba, borçlu icra dairesinin yetkisine ve borca itiraz ettikten sonra açılan itirazın iptali davasında mahkemenin yetkisine de itiraz etmişse mahkemece icra dairesinin yetkisine yönelik itiraz mı, yoksa mahkemenin kendi yetkisine yönelik itiraz mı önce çözümlenmelidir? Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 28.03.2001 tarih ve 2001/19-267 Esas, 2001/311 Karar sayılı ilamına göre, mahkeme itirazın iptali davasında, önce icra dairesinin yetkisine karşı yapılan itirazı tetkik mercii yerine geçerek çözümlenmelidir. Aksi düşünülürse yani mahkemenin önce kendi yetkisine yönelik itirazı inceleyip karara bağlayacağı kabul edilirse mahkeme yetkisizlik kararı verecek; yetkili mahkeme bu kez icra dairesinin yetkisiz olduğu, geçerli bir takip bulunmadığı gerekçesiyle itirazın iptali davasını reddedecektir. Görüldüğü gibi, bu sonuç **Anayasa'nın 141/son maddesinde hüküm altına alınan usul ekonomisine de aykırı düşecektir.** Mahkemece, bu yönler gözetilerek öncelikle icra dairesinin yetkili olup olmadığı üzerinde durularak bir karar verilmesi gerekirken, yazılı gerekçeyle yetkisizlik kararı verilmesi doğru görülmemiştir" (3. HD 21.5.2001, 4310/4615).

⁶⁴ "...Tapuda kayıtlı olmayan bir gayrimenkulün, zilyetliğini devre mahmul olan satışının, aldanma, rıza fesadı ve saire gibi sebeplerle bozulması veya lüzum ifade etmemesi veya tapulu bir gayrimenkulün harici satışına kıyas olunarak doğrudan muteber sayılmaması iddia olunabilir. Böyle bir davada ileri sürülen sebeplerin mahiyetine göre **zamanaşımına** veya **hak düşüren süre**lere dayanarak savunmak taraf hakkıdır. Bu yolda bir **savunmayı yargıcın önce incelemesi HUMK'nun 77. ve 221. maddelerinin beyan ve işareti veçhile doğru ve gerekli olur.** Zilyetliğin aynı hak olduğu ve her hak gibi sahibi tarafından başkasına ivazlı veya ivazsız devir ve terkolanabileceği yukarıda söylendi. Böyle bir bağtın hukuki mahiyetine ve dava ve savunma sebeplerine ve hususiyetle Medeni Kanunun beşinci maddesi hükmüne bakarak hadiseye uyan zamanaşımı veya hak düşüren süre hükümlerini uygulamak yargıca düşer. Burada açıklamak yeridir, ki; dava edilenin, davalı gayrimenkulün mülkiyetini iktisaba yarar Medeni Kanununun 639. maddesine uygun yirmi senelik bir işgali vaki ve sabit ise davanın reddinde önce bu mülkiyet hakkına istinat olunur. Yukarıda tasvir olunduğu veçhile açılan bir davada her hangi bir zamanaşımının kabulü tapuda kayıtlı olmayan bir gayrimenkul mülkiyetini iktisap için Medeni Kanununun 639. maddesinin koyduğu yirmi senelik işgal müddetini değiştirmek ve kısaltmak olacağı iddiası tamamiyle yersiz ve isabetsizdir. Çünkü 639. maddenin kabul ettiği yirmi senelik işgal müddeti gayrimenkul mülkiyetini iktisap içindir. Halbuki davada kabul olunan zamanaşımı veya hak düşüren bir süre ancak davacının husumet ve muarazasını defe yarar. Zamanaşımı sebebiyle aleyhindeki davayı ve muarazayı defeden kimse, hemen o gayrimenkulün maliki olmuş değildir, namına tescilini isteyemez. O ancak bir hasımdan ve sataşıcıdan kurtulmuştur. O yerin mülkiyetini iktisap için kanunun koyduğu şartlar ile belli müddet işgalde devam edecektir. Kanun icabı olan bu sonuçlar anlatır ki, bir davada kabul olunan zamanaşımı veya hak düşüren bir süre kanunun koyduğu iktisabı zamanaşımı müddetini ne değiştirir ve ne de kısaltır. Yukarıdanberi kanun hükümlerine dayanılarak yapılan etraflı açıklamalar ile muhalif düşünceler cevaplandırılmış ve müdafaa olunan rey ve düşüncelerin gerekçeleri bildirilmiş oldu. Buna göre: Bir kimsenin kanunlar uyarınca henüz malik olmadığı tapuda kayıtlı olmayan bir gayrimenkulünü başkasına satın teslim etmesi ilerde mülkiyet iktisabına yarıyan o mal üzerindeki fiili tasarruf hakkını, zilyetliğini

Davada feragat halinde, ortada bir temyiz talebi bulunmamasına rağmen, sanki hüküm temyiz edilmişçesine feragat konusunda karar verilmesi için dosyanın Yargıtay'a gönderilmesi usul ekonomisine aykırıdır⁶⁵.

E) USUL EKONOMİSİ İLKESİ BÜTÜN HÂKİMLERİ BAĞLAR

Usul ekonomisi, yalnızca ilk derece mahkemelerinin değil, üst mahkemelerin de uyması gereken kurallardandır. Bu açıdan, her usul eksikliğinin değil yalnızca hükmü değiştirebilecek nitelikteki esaslı usul hatalarının bozma sebebi teşkil etmesine ilişkin HUMK m. 428, II hükmü ile düzelterek onama kurumunu düzenleyen HUMK m. 438, VII-IX hükmü, usul ekonomisini yansıtan yasal düzenlemelerdendir.

devre mahmul olduğu ve aynı bir hak olan zilyetliğin her hak gibi devri caiz ve muteber olup resmi şekle tabi bulunmadığı cihetle bu muamelenin tapulu gayrimenkullerin harici satışlarına kıyas suretiyle kendiliğinden hükümsüz sayılamayacağına ve böyle bir devre karşı aldanma, rıza fesadı ve saire gibi sebeplerle vukubulan satışlarda (taarruzlarda) diğer tarafın zamanlaşımına veya hak düşüren sürelerle dayanarak savunmaya hakkı olacağı gibi dava sebebine bakılarak hadiseye uyan zamanlaşımı veya hak düşüren süre hükümlerinin uygulanması gerekeceğine ve bu arada yerine göre Borçlar Kanununun 125. maddesinde yazılı on senelik zamanlaşımının uygulanabileceğine ve böylece hadisede Yargıtay Üçüncü Hukuk Dairesinin kurduğu içtihadın doğruluğuna karar verildi" (İBK 9.10.1946, 6/12 -gerekçeden-: RG 20.6.1947, sa.6637).

⁶⁵ "Mahkemece, davanın kabulüne, davalının itirazının iptaline takibin devamına ve % 40 icra inkar tazminatıyla sorumluluğa 10.6.2002 de karar verildikten sonra, kararı tebliğe çıkarttırmayan davacı, 4.7.2002 tarihli dilekçeyle davadan feragat etmiş ve mahkemece feragat hususunda bir karar verilmesi için dava dosyası Yargıtay'a gönderilmiştir. Dava dosyasının temyiz incelemesi yönünden Dairemize usulüne uygun bir intikal yoktur. Zira, mahkeme kararı temyiz edilmediği halde, edilmişçesine dava dosyası Yargıtay'a gönderilmiştir. Karşı tarafa tebliğine gerek bulunmayan (HUMK m.93), kesin hükmün sonuçlarını doğuran (HUMK m.195) feragat hakkında dosya üzerinde mahkemesince karar verilebilir. Aksine, bu kararın Yargıtay'dan istenilmesi, HUMK'nun 79. maddesindeki (kanunen sarahat olmadıkça hiç kimse kendi lehine olan davayı ikameye veya hakkını talebe icbar olunamaz) yasak hilafına, **feragat edeni masraf vermeye, Yargıtay'a gönderme işlemi yapmaya zorlama olacaktır ki, bu durum, HUMK'nun 77 ve AY. 141. maddelerindeki usul ekonomisine de aykırıdır.** Bu nedenle davadan feragat hakkında bir karar verilmek üzere dosyanın mahalline iadesi gerekmektedir" (11. HD 25.10.2002, 11109/9518).

KAYNAKÇA

- ALANGOYA, Yavuz** : Medeni Usul Hukukunda Vakıaların ve Delillerin Toplanmasına İlişkin İlkeler, İstanbul 1979.
- BİLGE, Necip** : Hukuk Başlangıcı Dersleri, Ankara 1977.
- BİLGE, Necip/
ÖNEN, Ergun** : Medeni Yargılama Hukuku, Ankara 1978.
- BJONBERG, Kjell/
CRANSTON, Ros** :Türkiye Cumhuriyetinde Yargı Sisteminin İşleyişi (**çeviri:** Adalet Bakanlığı, İstişarî Ziyaret Raporu, 13 Haziran -22 Haziran 2005, Brüksel 2005).
- BJONBERG, Kjell/
RICHMOND, Paul** : Türkiye Cumhuriyetinde Yargı Sisteminin İşleyişi, İstişarî Ziyaret Raporu (**çeviri:** Adalet Bakanlığı, 28 Eylül 2003-10 Ekim 2003, Brüksel 2003).
- BJONBERG, Kjell/
RICHMOND, Paul** : Türkiye Cumhuriyetinde Yargı Sisteminin İşleyişi (**çeviri:** Adalet Bakanlığı, İstişarî Ziyaret Raporu, 11-19 Temmuz 2004, Brüksel 2004).
- BOHNET, François** : CPCN Code de Procédure Civile Neuchâtelois, Commenté, Bâle 2003.
- ÇAĞIL, Orhan Münir** : Hukuka ve Hukuk İlimine Giriş, İstanbul 1971.
- ÇOBANOĞLU, Rahmi** :Hukukta Gaye Problemi, İstanbul 1964.
- DEMİRCİOĞLU, Yaşar** :Medeni Usul Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Hakkı, Ankara 2007.
- FASCHING, Hans W.** :Kommentar zu den Zivilprozessgesetzen, 1.Band, Wien 2000.
- GAUL, Friedhelm Hans** :Zur Frage nach dem Zweck des Zivilprozesses (Archiv für civilistische Praxis 1958, 168 s.329).
- GULDENER, Maş** :Schweizerisches Zivilprozessrecht, Zürich 1979.

- GÜRİZ, Adnan** : Adalet Kavramının Belirsizliği, Adalet Kavramı, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 1994.
- HEFFTER** : System des römischen und deutschen Civilprozessrecht, Bonn 1843.
- İNCEOĞLU, Sibel** : İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, İstanbul 2002.
- JAURNIG, Othmar** : Materielles Recht und Prozessrecht (Juristische Schulung 1971, s.329).
- KLEIN, F.** : Zeit- und Geistesströmungen im Zivilprozess, Frankfurt 1943, Dresden 1901.
- KURU, Baki** : Hukuk Muhakemeleri Usulü, 6 Cilt, cilt II ve III, İstanbul 2001.
- PAWLOWSKI, Hans M.** : Aufgabe des Zivilprozesses (Zeitschrift für Zivilprozess, 80, 1967 s.345-391).
- PEKCANITEZ, Hakan/
ATALAY, Oğuz/
ÖZEKES, Muhammet** : Medenî Usûl Hukuku, Ankara 2005.
- REISER** : Rechtsschutz und Institutionenschutz im Privatrecht (Summum Ius Summa Iniura 1963).
- RIMMELSPACHER, B.** : Zur Prüfung von Amts wegen im Zivilprozess, Göttingen 1970.
- ROSENBERG/SCHWAB/
GOTTWALD** : Zivilprozessrecht, München 2004.
- SAUER, W.** : Allgemeine Prozesslehre, Berlin München 1951.
- SCHMIDT, Eicke** : Der Zweck des Zivilprozesses und seine Ökonomie, Frankfurt a.M. 1973.
- SCHÖNKE, A.** : Das Rechtsschutzbedürfnis, Studien zu einem Zivilprozessualen Grundbegriff, Dedmold, Frankfurt a.M. 1950.
- STALEV, Zhivko** : Sosyalist Avrupa Ülkelerinde Hukuk Yargılaması (**çeviren:** Ejdeer Yılmaz, AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi 1976/XXXIII/1-4 s.150-183).

- STEIN/ JONAS** : Kommentar zur Zivilprozessordnung, Band 1, Tübingen 2003.
- TAŞPINAR, Sema** : Medeni Yargılama Hukukunda Amaç Sorunu, (Faruk Erem Armağanı, Ankara 1999, s.759-787).
- TROLLER, A.** :Von den Grundlagen des Zivilprozessualen Formalismus, Basel 1945.
- UMAR, Bilge** :Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunumuzun Kaynağı Neuchâtel Kantonu Medenî Yargılama Usulü Kanunu (Ege Üniversitesi İktisadî ve Ticarî Bilimler Fakültesi Dergisi, Ağustos-Eylül 1974/12 s.169).
- Von HIPPEL** :Wahrheitspflicht und Aufklärungspflicht der Parteien im Zivilprozess, Frankfurt a.M. 1939.
- Von JHERING, Rudolph** : Der Zweck im Recht, Leipzig 1888.
- Von METTENHEIM, Christoph** :Der Grundsatz der Prozessökonomie im Zivilprozess, Berlin 1970.
- WACH, A.** :Handbuch des deutschen Civilprozessrecht, Leipzig 1885.
- WASSERMANN, R.** : Der soziale Zivilprozess, zur Theorie und Praxis des Zivilprozesses im sozialen Rechtsstaat Neuwied und Darmstadt 1978.
- WETZELL** : System des ordentlichen Civilprozess, Leipzig 1878.
- YILMAZ, Ejder** :Demokratik Alman Cumhuriyeti Medenî Yargılama ve Takip Hukukunun Anahatları (AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi, 1980/XXXVII/1-4 s.327-420).
- YILMAZ, Ejder** : Hukuk Davalarında Taraf Ehliyeti ile İlgili Bir İçtihadî Birleştirme Kararının Düşündürdükleri (Tarafta İslahla Değişiklik Yapılması Olanağı), (Yargıtay'ın 120 inci Yılı Sempozyumu'na sunulan Tebliğ; Yargıtay Dergisi, Özel Sayı, 1989/1-4, s.202-232).

- YILMAZ, Ejder** : Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı Üzerine Bazı Notlar, (Tebliğ), (Medenî Usûl ve İcra-İflâs Hukukçuları Toplantısı - V, Ankara 2007, s.167-231).
- YILMAZ, Ejder** : Hukuk Sözlüğü, Ankara 2005.
- YILMAZ, Ejder** : İstatistiklerin 25 Yıllık Diliyle Adalet Hizmetlerimiz (Amme İdaresi Dergisi 1986/4 s.61-92).
- YILMAZ, Ejder** : Medenî Yargılama Hukukunda Islah, İstanbul 1982.
- YILMAZ, Ejder** :Yargılama Giderlerinin İşlevi ve Sosyal Hukuk Devleti (Ankara Barosu Dergisi, 1984/2, s.200-224).
- YURTCAN, Erdener** : Ceza Yargılaması Hukuku, İstanbul 1994.